

IPR tehokkaaseen käyttöön!

Aineksia teollis- ja tekijänoikeuksien
strategiaan

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja

Konserni

37/2008

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY

IPR tehokkaaseen käyttöön!

Aineksia teollis- ja tekijänoikeuksien strategiaan

Käyntiosoite

Aleksanterinkatu 4
00170 HELSINKI

Postiosoite

PL 32
00023 VALTIONEUVOSTOPuhelin 010 606 000
Telekopio (09) 1606 2166

Julkaisusarjan nimi ja tunnus

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu
Konserni 37/2008

Tekijät (toimielimestä: nimi, puheenjohtaja, sihteeri)		Julkaisu-aika Joulukuu 2008
IPR-strategian ohjausryhmä Raimo Luoma, puheenjohtaja Mikko Huuskonen, pääsihteeri		Toimeksiantaja(t) Työ- ja elinkeinoministeriö
		Toimielimen asettamispäivä 2.11.2007
Julkaisun nimi IPR tehokkaaseen käyttöön! Aineksia teollis- ja tekijänoikeuksien strategiaan		
Tiivistelmä Luovan työn tuloksena syntyy aineeton oikeus, joka antaa tekijälle tai keksijälle määräysvallan työn tulokseen. Näitä oikeuksia eli IPR-oikeuksia käytetään laajasti taloudellisessa toiminnassa. Tärkeimpiä näistä ovat patentti, tekijänoikeus, tavaramerkki, mallioikeus, hyödyllisyysmalli ja verkkotunnukset. Hallitusohjelmassa 2007 päätettiin IPR-strategian laatimisesta alan kehittämiseksi erityisesti PK-yritysten näkökulmasta. Päävastuu on ollut työ- ja elinkeinoministeriöllä yhteistyössä opetusministeriön kanssa. Työtä tukemaan asetettiin ohjausryhmä, joka työskenteli vuoden 2007 loppupuolelta syyskuun loppuun 2008. Työryhmä kokoontui yhdeksän kertaa. Työryhmä kuuli suurehkon määrän asiantuntijoita. Työn yhteydessä laati IPR University Center perusselvityksen IPR-alasta. Lisäksi toteutettiin kaksi yrityskyselyä ja tehtiin 25 suomalaisyrityksen syvähaastattelu. Työryhmän työtä koordinoi projektiryhmä vieraili EU:ssa ja OECD:ssa. IPR-alueeseen vaikuttaa neljä merkittävää muutosvoimaa: globalisaatio, digitalisoituminen, politisoituminen ja IPR-alan ekspansio. Ohjausryhmä määritteli tärkeimmät toimenpidealueet seuraavasti: osaaminen, oikeuksien tehokkuus ja selkeys, kilpailupolitiikka ja IPR-markkinoiden toimivuus, järjestelmän toiminnallinen ja taloudellinen tehokkuus. Lisäksi keskusteltiin Suomen EU-tavoitteista. Raportin vision mukaan Suomessa on vuonna 2015 innovaatiotoimintaa ja luovaa työtä tehokkaasti tukeva IPR-toimintaympäristö. Raportti on valmistettu virkatyönä. Siihen on koottu ohjausryhmässä esillä olleita keskeisiä asioita ja elementtejä IPR-alueelta tarkoituksena muodostaa alustavaa kokonaisnäkemystä aiheesta. Ohjausryhmän yksittäiset jäsenet eivät ole vastuussa raportin yksityiskohdista. Työ- ja elinkeinoministeriön yhdyshenkilö: Työelämä- ja markkinaosasto/Mikko Huuskonen, puh. 010 606 3732		
Asiasanat IPR, aineeton oikeus, tekijänoikeus, patentti, tavaramerkki, hyödyllisyysmalli, mallioikeus		
ISSN 1797-3554		ISBN 978-952-227-127-3
Kokonaissivumäärä 49	Kieli Suomi	Hinta 13 €
Julkaisija Työ- ja elinkeinoministeriö		Kustantaja Edita Publishing Oy

Esipuhe

Tämä asiakirja on kansallisen IPR-strategian tueksi valmistettu raportti. Se on laadittu virkatyönä työ- ja elinkeinoministeriössä ja työhön on osallistunut myös opetusministeriön virkamiehiä. Työtä on ohjannut IPR-strategian ohjausryhmä. Raportti ei edusta ohjausryhmän eikä sen yksittäisten jäsenten kantoja vaan tuo esiin aihepiirin keskeisiä kysymyksiä ja haasteita.

”IPR tehokkaaseen käyttöön!” on ensimmäinen valtionhallinnon asiakirja, jossa aineettomien oikeuksien kenttää on tarkasteltu kokonaisvaltaisesti. Tällainen tarkastelu on välttämätöntä yritystoiminnan voimakkaan kehityksen johdosta. IPR-oikeudet eivät ole pelkästään juristien kapea-alaisen asiantuntemuksen aluetta, vaan osa liiketoiminnan strategista päätöksentekoa joka heijastuu laajasti koko yhteiskuntaan. Nyt on otettu ensimmäinen askel aineettomien oikeuksien kokonaisvaltaisen ja paremman ymmärtämisen tiellä. Askelen pituuden riittävydestä voidaan keskustella, mutta tässä se nyt on.

Raportti on osa kokonaishahmotusta, joka tähtää kansallisen IPR-strategian luomiseen. Työn aikana on selvitetty tärkeimpiä kehittämistarpeita ja niitä tavoitteita, joita valtionhallinto voi toimivaltansa puitteissa asettaa. Valtio ei voi keksiä keksintöjä, luoda taiteellisia teoksia eikä kehittää uutta liiketoimintaa. Se voi kuitenkin luoda hyvät puitteet tälle toiminnalle ja edistää monin käytettävissä olevin keinoin alan osaamista ja parempaa ymmärrystä osapuolten kesken. Ohjausryhmä lähtikin visiossaan siitä, että Suomessa on vuonna 2015 innovaatiotoimintaa ja luovaa työtä tehokkaasti tukeva IPR-toimintaympäristö

Ohjausryhmän keskustelut olivat avoimia, asiantuntevia ja monipuolisia. Niissä on avautunut IPR-kenttä kaikessa monimuotoisuudessaan. Patenttijärjestelmän kriittiset kysymykset, tavaramerkkien ja brändin muodostamisen haasteet ja muotoilun nouseva asema liiketoiminnassa olivat kaikki ohjausryhmän agendalla. Kuluttajan aseman muutoksesta keskusteltiin pitkään, ei vähiten suhteessa tekijänoikeuslainsäädäntöön.

IPR-alue on usein julkisen keskustelun kohteena. Keskustelu on usein kiivastakin. Ohjausryhmässä on kuitenkin voitu käsitellä asioita asiantuntijoiden kesken ja lisätä IPR-kentän osallistujien keskinäistä ymmärtämystä ja asiantuntemusta. Tämä on tapahtunut suomalaisen yhteiskunnan ja yritystoiminnan parhaaksi. Olemme osaltamme tukeneet alan avointa keskustelukulttuuria.

Erityisesti painottui ohjausryhmän keskusteluissa tarve ripein toimenpitein monella rintamalla edistää sitä, että kehittyvä IPR-osaaminen lisäisi alalla sopimus- ja

lissensiointitoimintaa ja näin edistäisi tuote- ja palvelukehitystä ja tietämyksen siirtoa. Siitä otsikko!

Haluan kiittää työhön osallistuneita ohjausryhmän jäseniä, projektiryhmää ja asiantuntijoita. Työ IPR-kentän kehittämiseksi jatkuu.

Raimo Luoma
ylijohtaja

Sisällys

Esipuhe	5
Sisällys	7
1 Päätös IPR-strategian laatimisesta	9
1.1 IPR-strategian ohjausryhmä	10
2 IPR-strategian taustatekijät ja megatrendit	11
2.1 Globalisaatio	11
2.2 Digitalisoituminen ja konvergenssi	12
2.3 IPR-kentän politisoituminen	14
2.4 IPR-kentän ekspansio	15
2.5 Miten yritykset vastaavat haasteisiin?	16
2.6 Miten valtio vastaa haasteisiin?	17
3 Aineeton omaisuus ja aineettomat oikeudet	18
4 IP-oikeuksien kansainvälinen järjestelmä	22
4.1 Teollisoikeuksien kansainvälinen ja EU-sääntely	23
4.2 Tekijänoikeutta koskeva kansainvälinen ja EU-sääntely	23
4.3 Euroopan yhteisön teollisoikeusstrategia	24
5 IPR:ien suhde eräisiin oikeudenaloihin	26
5.1 Kilpailuoikeus	26
5.2 Kuluttajansuoja	27
5.3 Perusoikeudet	27
5.4 Verotus	28
5.5 Muu lainsäädäntö	28

6	IPR osana talouden toimintaa	29
6.1	Havaintoja IPR:ien merkityksestä yritystoiminnassa	31
6.1.1	Elinkeinoelämän keskusliiton kysely	31
6.1.2	Suomen Yrittäjien ja Suomen Keksijöiden Keskusliiton kysely	33
6.1.3	Syvähaastattelut	34
7	Toimintaympäristö ja visio 2015	37
8	Tavoitteet	39
8.1	Osaaminen	39
8.1.1	IPR-liiketoimintaan liittyvän koulutuksen lisääminen	40
8.1.2	IPR-sopimustoiminnan koulutus	41
8.1.3	IPR-informaatioon liittyvä koulutus	42
8.2	Oikeuksien tehokkuus ja selkeys	42
8.2.1	IPR:iä koskevan taloudellisen informaation parantaminen	43
8.3	Kilpailupolitiikka ja IPR-markkinoiden toimivuus	43
8.3.1	Kilpailupolitiikka ja IPR	43
8.3.2	Patentti-informaation käyttö	44
8.3.3	Julkisesti tuotetun tiedon käytettävyys	44
8.3.4	Julkiset arkistot ja museoiden arkistot	45
8.4	Järjestelmän toiminnallinen ja taloudellinen tehokkuus	45
8.4.1	IPR-hallinnon tehokkuus	45
8.4.2	Rahoitus sekä julkisin varoin tapahtuva neuvonta ja avustaminen	46
8.4.3	Julkisen ja yksityisen innovatio- ja tutkimusyhteistyön tehokkuus	47
9	Suomen tavoitteet kansainvälisen ja EU:n IPR-politiikan osalta	48

1 Päätös IPR-strategian laatimisesta

Matti Vanhasen II hallituksen ohjelmassa todetaan seuraavaa: ”Osana kansallisen innovaatiopolitiikan vahvistamista laaditaan kansallinen teollis- ja tekijänoikeuksien strategia. Erityistä huomiota kiinnitetään pk-yritysten ja yksityisten keksijöiden mahdollisuuksiin käyttää erilaisia suojamuotoja ja sitä kautta parantaa erilaisten tuotteidensa kaupallisia mahdollisuuksia”.

Kauppa- ja teollisuusministeriö asetti 2.11.2007 ohjausryhmän, jonka tehtävänä on ollut ohjata kansallisen teollis- ja tekijänoikeuksien strategian (IPR-strategia) laatimista.

Ohjausryhmän tavoitteena on ollut laaja-alaisesti selvittää millainen teollis- ja tekijänoikeudellinen järjestelmä parhaiten tukee yritysten ja luovien tekijöiden mahdollisuuksia hyödyntää teollis- ja tekijänoikeuksia. Työssä on selvitetty ja arvioitu Suomen IPR-järjestelmän vahvuuksia ja heikkouksia.

Niin ikään on kartoitettu miten teollis- ja tekijänoikeudet – esim. niiden hankkiminen, sisältö ja täytäntöönpano – toimivat nykyisin ja osataanko kansallista ja kansainvälistä IPR-järjestelmää hyödyntää riittävästi. Tässä erityisesti pk-yritysten ja keksijöiden näkökulma on ollut tarkastelun kohteena. Myös IPR-alan sääntelyn toimivuutta on selvitetty.

Vaikuttaminen eurooppalaiseen ja kansainväliseen keskusteluun edellyttää vahvaa kansallista näkemystä. Sen vuoksi ohjausryhmän työskentelyn yhteydessä on selvitetty alan kansainvälistä kehitystä ja suuntauksia pohjustuksena Suomen yleislinjauksille IPR-kysymyksissä.

Ohjausryhmän työn tulosten pohjalta työ- ja elinkeinoministeriö laati yhteistyössä opetusministeriön kanssa kansallisen IPR-strategian. Vuoteen 2015 ulottuvassa teollis- ja tekijänoikeuksien strategiassa esitetään toimenpiteitä havaittujen ongelmien poistamiseksi ja järjestelmän parantamiseksi. Lisäksi tavoitteena on kiteyttää toimenpiteitä, joilla entisestään voidaan parantaa teollis- ja tekijänoikeusjärjestelmän toimivuutta.

IPR-strategia on osa innovaatiopolitiikan vahvistamista. Keväällä 2007 hallitusohjelmassa päätettiin innovaatiostrategian laatimisesta. Innovaatiostrategian laatimisesta on vastannut työ- ja elinkeinoministeriön innovaatio-osasto ja Sitran yliasiamies Esko Ahon johtama valmistelutyön ohjausryhmä. Ohjausryhmän raportissa esitetään merkittäviä linjauksia Suomen innovaatiopolitiikan uudistamiseksi ja toimenpideohjelma tavoitteiden saavuttamiseksi. Valtioneuvosto on hyväksynyt selonteon innovaatiostrategiasta 9.10.2008.

Vuoteen 2015 ulottuvan teollis- ja tekijänoikeuksien strategian tavoitteena on esittää toimenpide-ehdotuksia havaittujen ongelmakohtien poistamiseksi ja järjestelmän parantamiseksi. Lisäksi tavoitteena on kiteyttää toimenpiteitä, joilla entisestään voidaan parantaa teollis- ja tekijänoikeusjärjestelmän toimivuutta.

1.1 IPR-strategian ohjausryhmä

Ohjausryhmän puheenjohtajana on toiminut osastopäällikkö Raimo Luoma (työ- ja elinkeinoministeriö, TEM) ja varapuheenjohtajana Marja-Leena Rinkineva (TEM). Ohjausryhmän jäseninä ovat olleet Jukka Liedes (opetusministeriö, OPM), Paula Nybergh (TEM), Eero Mantere (Patentti- ja rekisterihallitus), Viveca Still (Taideteollinen korkeakoulu, sittemmin OPM), Tytti Peltonen (Elinkeinoelämän keskusliitto), Risto Salokangas (Keksintösäätiö), Merja Karhapää (Sano-maWSOY Oyj, KKK:n IPR-valiokunta), Lauri Kaira (Luovan työn tekijät ja yrittäjät – Lyhty), Kim Finnilä (AWEK Industrial Patents Ltd, Patentti-Insinöörit ry), Kristiina Harenko (Asianajotoimisto Borenius & Kemppinen), Yrjö Rinta-Jouppi (Suomen Keksijäin Keskusliitto KEKE ry), Pia Hjelt (Borenius & Co Oy Ab), Janne Makkula (Suomen Yrittäjät ry), Esa Panula-Ontto (Tekes), Katri Sipilä (Teostory), Petri Rahja (IPRbox Oy) ja Ilkka Rahnasto (Nokia Oyj). Ohjausryhmän pysyvänä asiantuntijana on toiminut Marja-Leena Mansala (IPR University Center).

Ohjausryhmän työtä on koordinoanut projektiryhmä, jonka puheenjohtajana on ollut hallitusneuvos Marja-Leena Rinkineva ja pääsihteerinä neuvotteleva virkamies Mikko Huuskonen. Projektiryhmän jäseninä ovat olleet vanhempi hallitussihteeri Minna Tukiainen, hallitusneuvos Jorma Waldén, projektipäällikkö Viveca Still ja Marja-Leena Mansala.

Ohjausryhmän työn tueksi TEM tilasi IPR University Centeriltä Suomen teollis- ja tekijänoikeuksien toimintakentän perusselvityksen sekä Suomen yrittäjiltä ja Elinkeinoelämän keskusliitolta pk-yrityksille suunnatun kyselyn. Lisäksi Huuskonen ja Mansala ovat haastatelleet 25 yritystä IPR-asioihin liittyvistä kysymyksistä. Ohjausryhmä on kokoontunut yhdeksän kertaa ja järjestänyt lisäksi seminaarin, jossa taustoitettiin IPR kysymyksiä. Ohjausryhmä on kuullut lukuisia asiantuntijoita kokouksissaan.

2 IPR-strategian taustatekijät ja megatrendit

Luovan työn tuloksena syntyy aineeton oikeus, joka antaa tekijälle tai keksijälle määräysvallan työn tulokseen. Aineeton oikeus, esimerkiksi tekijänoikeus tai patentti, luo oikeudenhaltijalle neuvotteluaseman ja mahdollisuuden sille, että luovalla toiminnalla voisi menestyä. Tavaramerkki ja toiminimi puolestaan mahdollistavat yrityksen erottumisen kilpailijoistaan. Mallisuojoilla suojataan tuotteen omaperäistä ulkomuotoa.

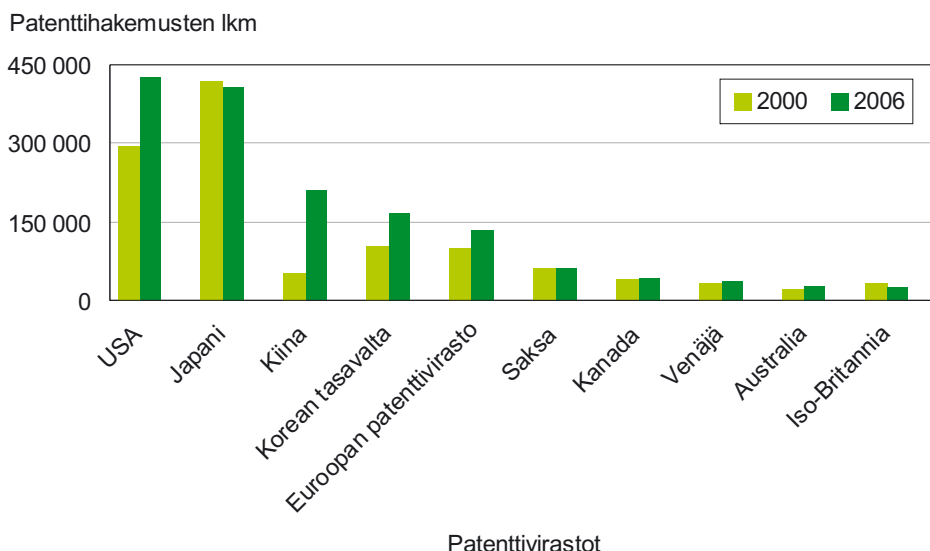
Aineettomilla oikeuksilla ja yritysten sekä muiden yhteisöjen suojaamiskäytännöllä on aiempaa keskeisempi rooli yhteiskunnassa ja elinkeinoelämässä. Tähän on useita syitä. Voidaan puhua aineettomien oikeuksien megatrendeistä, jotka ohjausryhmä on ryhmitellyt seuraavasti: globalisaatio, digitalisoituminen ja konvergenssi, IPR-kentän politisoituminen ja IPR-kentän ekspansio.

2.1 Globalisaatio

Liiketoiminnan globalisoituminen on saanut aikaan tarpeen suojata liiketoiminnan perustana olevia keksintöjä ja innovaatioita tehokkaasti tärkeimmillä markkina-alueilla ja usein koko maailmassa.

Suomi on mukana IPR-alan kansainvälisissä sääntelyjärjestelmissä. Euroopan unionin jäsenenä Suomi on myös osa EU:n järjestelmää. Suomen liikkumavara suhteessa EU:n ja kansainväliseen järjestelmään on suhteellisen vähäinen. Huomattavat poikkeamiset kansainvälisesti hyväksytystä normistosta eivät puhtaasti kansalliselta pohjalta ole mahdollisia ilman oikeudellisia ja kauppapoliittisia heijastusvaikutuksia. Tämän seikan merkitystä korostaa vielä se, että Suomi tai suomalaiset yritykset eivät globaalissa taloudessa ole tapahtumia ohjaavia vaikuttajia, vaan joutuvat usein omaksumaan nopean sopeutujan roolin.

Koko maailman tuotekehityspanoksesta (T&K) tehdään Suomessa 0,7 % ja muualla maailmassa 99,3 %. Suomen suhteellinen taloudellinen painoarvo kansainvälisellä kentällä tuskin nousee lähivuosina. Pikemmin IPR-järjestelmän ekspansio näyttää tapahtuvan erityisesti Aasian maiden taloudellisen kehityksen voimistumisen seurauksena, jolloin Suomen suhteellinen painoarvo laskee.

Kuva 1. Maailman suurimmat patenttimaat, WIPO/Gurry

2.2 Digitalisoituminen ja konvergenssi

Digitaalinen teknologia on luonut suuren määrän uusia liiketoimintamahdollisuuksia erityisesti verkkokaupan ja -jakelun alalla. Internet aiheuttaa lukuisilla elämänaloilla mittaluokiltaan valtavia muutoksia. Nämä muutokset ovat pitkälti yhteydessä aineettomien oikeuksien laajuuteen ja käsittelyyn.

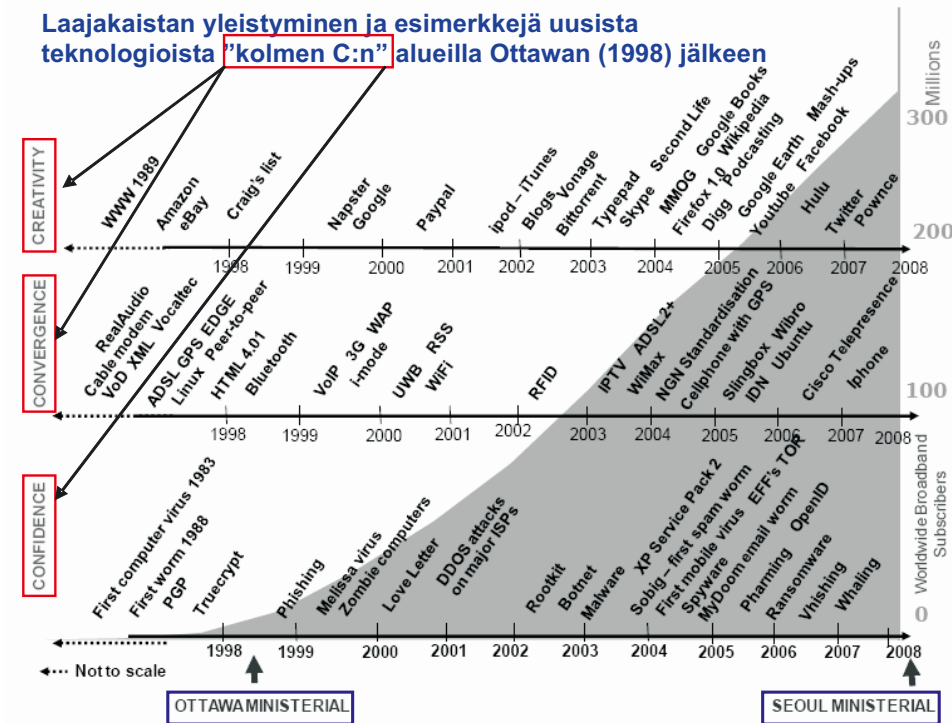
Konvergenssillä eli yhteenkietoutumisella tarkoitetaan käytännössä sitä että usean tuotteen ominaisuudet yhdistyvät yhdessä tuotteessa. Esimerkiksi tietokoneeseen on sen kehityksen aikana konvergoitunut mm. laskin, kirjoituskone, posti-, pankki- ja kauppapalvelut, puhelin, kirjasto (internet), pelaaminen, radio, televisio ja paikannus.

Eri liiketoiminta-alueiden konvergenssi on muuttanut monien toimialojen keskinäisiä suhteita ja luonut uusia liiketoiminta- ja yhteistyömahdollisuuksia: esimerkiksi sekä tele- että media-alan toiminta on nykyisin vahvasti internet-sidonnaista. Erityisesti joukkoviestinnän alalla konvergenssilla tarkoitetaan eri joukkotiedotusvälineiden ja niiden sisältöjen yhtymistä niin, että esimerkiksi samaa tekstiä, kuvaa ja liikkuvaa kuvaa sisältävää aineistoa voidaan jakaa eri muodoissa eri medioissa.

Digitalisoituminen on luonut edellytykset rajattomalle kopioinnille ja välittämiselle marginaalisilla kustannuksilla, mikä on syvällisesti muuttanut äänite- ja audiovisuaalisen tuotannon, kustannustoiminnan sekä televisio- ja radiotoiminnan pitkään vakiintuneita toimintatapoja ja pelisääntöjä. Myös perinteiset teollisuudenalat ovat voineet laajentaa palveluitaan ja markkinointikanaviaan internetin avulla. Kuva- ja tekstiaineiston digitaalinen kopiointi on luonut uudenlaisia teki-
jänoikeus- ja tavaramerkkiloukkausten muotoja. Toisaalta patentti-informaation digitaaliseen muotoon saattaminen on tehnyt mahdolliseksi valtavien informaatiomäärien hyödyntämisen niin innovaatio- kuin lisensiointitoiminnassa.

Teknologian murroksille on toisaalta tyypillistä, että niiden vaikutukset voivat olla vakiintuneiden liiketoimintamuotojen osalta myös kielteisiä: vanhan teknologian kustannustaso on ehkä moninkertainen, jolloin hintakilpailukyky ja sen myötä markkinaosuus katoavat.

Lyhyessä ajassa on globaalin verkkoliiketoiminnan alalla syntynyt merkittäviä yrityksiä, jotka ovat nopeasti saavuttaneet aseman maailman arvokkaimpien yritysten joukossa. Tällaiset yritykset kuten Google ja YouTube ovat lähes poikkeuksetta Yhdysvalloista. Myös äänitteiden verkkokaupan merkittävät innovaatiot ovat peräisin Yhdysvalloista. Samaan aikaan Euroopassa vastaavia yrityksiä ei ole ilmaantunut. Tämä kehitys on erittäin suuri haaste eurooppalaiselle IPR- ja myös laajemmin innovaatiopolitiikalle.

Lähde: OECD

Kuva 2. OECD:n järjestämässä sähköisen kaupankäynnin kehitystä käsitelleessä ministerikokouksessa (Soul kesäkuu 2008) jaettiin tapahtunut teknologinen kehitys kolmeen osa-alueeseen. "Creativity" tarkoittaa uusia sovelluksia internetissä, "Convergence" välineistöä, joka edistää olemassa olevien liiketoimintamallien sopeutumista internetiin ja "Confidence" ilmiöitä, jotka vaikuttavat siihen luottamukseen, jota verkossa toimimista kohtaan tunnetaan. "Ottawa" viittaa edelliseen saman aihepiiriin OECD-ministerikokoukseen vuonna 1998.

2.3 IPR-kentän politisoituminen

IP-oikeuksien merkitys on vahvistunut eri foorumeilla myös perinteisen IPR-juridiikan ulkopuolella. Näin on käynyt kauppapolitiikassa ja aivan erityisesti lääketieteellisyydessä, jolla alueella IP-oikeuksia koskeva keskustelu kehittyneiden ja kehittyvien maiden välillä on vahvasti politisoitunut esimerkiksi kansanterveyteen ja pandemiariskien (esim. lintuinfluenssa) liittyvien kysymysten takia. Kysymys perinteisen tietämyksen (traditional knowledge) suojaamisesta on noussut kansain-

väliseen keskusteluun. Uusimpana ongelma-alueena on ilmastonmuutos ja siihen liittyvät IPR-kysymykset.

IP-oikeuksien merkityksen kasvun myötä ovat vaatimukset järjestelmän joustavuuden suhteen lisääntyneet. Samalla tietoisuus aineettomien oikeuksien monipuolisuudesta sääntelyinstrumenttina on kasvanut.

Aineettomilla oikeuksilla on rajansa, jotka muodostuvat kunkin oikeuden soveltamisalan omista rajoista ja oikeuksiin tehdyistä poikkeuksista ja rajoituksista. Kaikki yrityksen kannalta tärkeä informaatio ei ole oikeuksin suojattua eikä suojattavissa. Oikeuksilla on kannustinvaikutus, mutta samoin eräissä tilanteissa niiden rajoituksilla. Menestyksellä toiminta voi perustua paitsi aineettomien oikeuksien omaan käyttöön myös niiden lisensointiin tai suoranaisesti jakamiseen yhteistyökumppaneiden tai asiakkaiden kanssa esimerkiksi ristiin lisensoimalla.

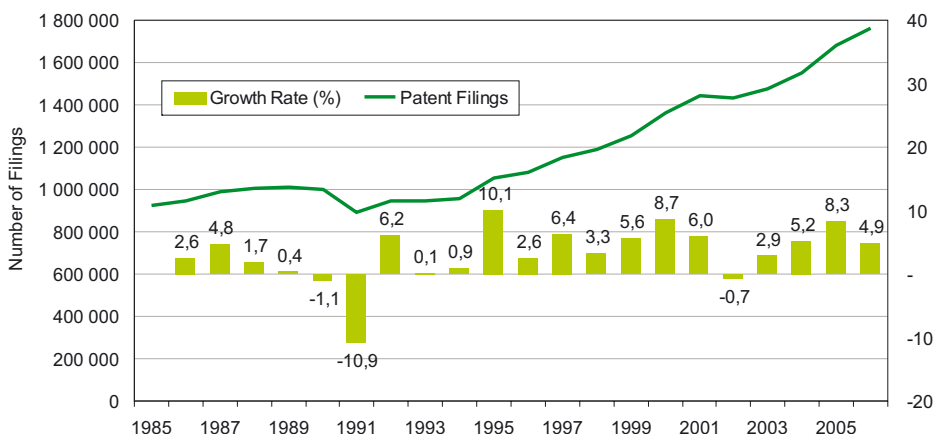
Uusien oikeussuojamuotojen kehittämisen sijaan kansainvälisen keskustelun painopiste on siirtymässä IPR-rajoitussääntelyn pariin, toisin sanoen, millä ehdoilla ja missä tilanteissa oikeuksia voidaan tai tulee rajoittaa.

2.4 IPR-kentän ekspansio

Monet maat, jotka vielä kaksi vuosikymmentä sitten luettiin maapallon köyhimpien maiden joukkoon – Intia, Kiina, Indonesia, Malesia, Vietnam – ovat 2000-luvulla olleet globaalin taloudellisen kehityksen kärkimaita. Tämä on näkynyt myös kyseisten maiden patentointiaktiivisuuden voimakkaana kasvuna. Patenttoiminen on globaalisti likimain räjähdysmäisessä kasvussa. Maailmassa sanotaan olevan vireillä 3 miljoonaa patenttihakemusta. Tämä aiheuttaa monia haasteita yrityksille ja keksijöille. Patentin saaminen voi kestää jopa 5–7 vuotta, mikä monella nopeasti kehittyvällä elinkeinoelämän sektorilla merkitsee jo keksinnön vanhenemista. Patenttitilastot Suomen osalta viittaavat siihen, että hakemuskäärän kasvu on hidastumassa, jolloin useat maat olisivat ohittamassa Suomen patentointiaktiivisuudessa.

Kansainvälisen IPR-järjestelmän pohja (Pariisin konventio 1883, Bernin konventio 1886) luotiin kolonialismin aikaan, jolloin maailmankauppaa dominoi kymmenkunta valtiota. Nämä kykenivät myös sopimaan keskenään kansainväliset pelisäännöt. Kuluneen vuosisadan aikana kansainvälinen IPR-järjestelmä on muuttunut perusteiltaan siten, että sen keskeisiä toimintoja hallinnoivan järjestön WIPO:n (World Intellectual Property Organization) jäsenmäärä on tällä hetkellä kasvanut jo 184:ään. Tämä aiheuttaa konventiojärjestelmää koskevalle päätöksenteolle ylipääsemättömiä haasteita.

Tietoverkkojen osalta on vahvistunut trendi, jossa tekijänoikeudellinen sääntely koskee kasvavassa määrin myös suoraan kuluttajia. Kuluttajalla on digitaalisen teknologian myötä käytettävissään musiikin sekä kirjallisten ja audiovisuaalisten teosten tuotanto- ja jakelujärjestelmä. Voidaan myös tältä osin puhua IPR-järjestelmän ekspansiosta esimerkiksi käyttäjien luomien sisältöjen osalta.

Lähde: WIPO

Kuva 3. Patenttihakemusten määrän kasvu

2.5 Miten yritykset vastaavat haasteisiin?

Toimintaympäristön muutoksista aiheutuu erityyppisiä ongelmia eri toimialoille (luku 6.1.3.), mikä nostaa esiin tarpeen kiinnittää näihin muutoksiin huomiota ja arvioida niiden vaikutuksia esimerkiksi yritysten strategiaan. Myös yksittäisille kansalaisille voi muutoksista aiheutua erilaisia vaikutuksia.

Luova työ vaatii erityistä asiantuntemusta ja osaamista. Tuotteiden kaupallistaminen ja vienti edellyttävät puolestaan lukuisien muiden eri osa-alueiden hallintaa. Sopimusosaamisesta tulee tärkeä kilpailutekijä.

Yrityksissä hyödynnetään laajasti IPR-järjestelmää. Yrityskentässä on kuitenkin syntynyt myös aivan uudenlaisia, avoimia strategioita, jotka perustuvat perinteisiin aineettomiin oikeuksiin, mutta monipuolistavat niiden käyttömahdollisuuksia. Samalla tietoisuus näistä ja kyky operoida eräillä aineettomia oikeuksia lähellä olevilla keinoilla yrityksen kilpailukyvyyn säilymiseksi ovat kasvaneet. Tällaisia

keinoja ovat esimerkiksi luottamuksellisen tiedon suojaaminen, nopeat markkinaoperaatiot ja yrityksen toiminnan omaleimaisuus. Yritysten aineettomiin oikeuksiin liittyvästä kokonaisuudesta onkin muodostumassa erittäin monipuolinen oikeudenhaltijoiden ja oikeuksien käyttäjien vuorovaikutusalue.

Yrityksillä on kasvava tarve IPR-osaamisesta osana liiketoiminnan strategiaa.

Lähde: IPR University Center

Kuva 4. Immateriaalioikeuksien aikajana

2.6 Miten valtio vastaa haasteisiin?

Kansallinen IPR-strategia on valtion vastaus muuttuvan toimintaympäristön asettamiin haasteisiin.

Valtionhallinto joutuu vastaamaan tähän syvälliseen muutokseen aineettomia oikeuksia koskevalla strategialla ja koordinoimalla laajemmin alueen toimintaa. Nykyhetken liiketoiminnassa yritykset eivät kuitenkaan yleensä kohtaa aineettomia oikeuksia koskevia ongelmia juridisinä erityiskysymyksinä, vaan ne niveltävät liiketoiminnan kokonaisuuteen. Suojaamiskysymykset muodostavat liiketoiminnan strategiaan olennaisesti liittyvän monimuotoisen ja monimutkaisen kokonaisuutensa, jossa kaikkien osa-alueiden asiantuntemus on välttämätöntä.

IPR-alalla kansainvälinen edunvalvonta ja järjestelmän kansainvälisen kehityksen seuranta muodostavat erittäin tärkeän osan valtionhallinnon toimintaa. Valtionhallinnon rooli on kuitenkin toimintaympäristön muutosten vuoksi muuttumassa. Lainsäädännön valmistelun, kansainvälisen vaikuttamisen ja muiden hallintototeutavien ohella sen tärkeäksi tehtäväksi on tullut aineettomien oikeuksien järjestelmän ylläpitäminen sekä tietämyksen ja osaamisen lisääminen.

3 Aineeton omaisuus ja aineettomat oikeudet

Lyhenne ”IPR” muodostuu sanoista ”intellectual property rights”. Näillä tarkoitetaan aineettomia oikeuksia (IP-oikeuksia). Lyhenne ”IP” tarkoittaa aineetonta omaisuutta yleensä ja on laajempi yläkäsite. IPR-strategia keskittyy nimensä mukaisesti aineettomiin oikeuksiin, mutta sivuaa myös laajempaa käsitettä aineettomasta omaisuudesta eräin osin.

IP-oikeudet ovat tavanomaisesti ajallisesti rajoitettuja yksinoikeuksia, joiden tarkoituksena on innovoinnin ja luovan työn kannustamiseksi taata oikeuden haltijalle määräysvalta oikeuden kohteeseen, eli käytännössä neuvotteluasema ja mahdollisuus kieltää suojan kohteen käyttö. Eräät aineettomat oikeudet oikeuttavat korvaukseen, mutta eivät käytön kieltämiseen.

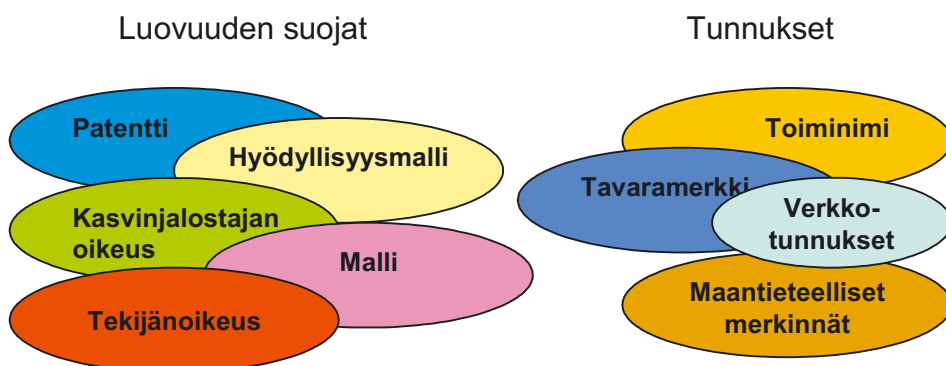
Oikeus aineelliseen omaisuuteen on useimmiten toteutettavissa omistajan omin toimenpitein hallinnan avulla. Omistusoikeus aineettomaan omaisuuteen sen sijaan, ollakseen tehokas, vaatii lähes säännönmukaisesti julkisen vallan myötävaikutusta ja sen lainsäädännön ja täytäntöönpanokoneiston luomaa turvaa.

Aineettomat oikeudet jaetaan tavanomaisesti teollisoikeuksiin ja tekijänoikeuteen. Suojamuodoilla on joitakin merkittäviä yhteisiä piirteitä:

- Aineettomat oikeudet ovat lähtökohtaisesti yksinoikeuksia, jotka mahdollistavat oikeuksien haltijoille – yhteiskunnan asettamien muiden ehtojen ja tosiasiallisten olosuhteiden rajoissa – oikeuksiensa käytön sallimisen ja kieltämisen sekä sopimisen käytön ehdoista. Oikeuksien haltijat voivat toisaalta esim. tuotekehityksessään luottaa siihen, että suojattujen tulosten hyödyntämisoikeus on heillä ja kilpailijoiden täytyy kehittää omat ratkaisunsa.
- Immateriaalioikeudet ovat tekniikkaneutraaleja. Lähtökohtaisesti samat säännöt soveltuvat kaikille tekniikan alasta tai toteutuksen materiaalista riippumatta. Uusien teknologia-alojen liittäminen suojajärjestelmään on periaatteessa mahdollista ja edelläkävijä-yritykset pystyvät suoraan hyödyntämään järjestelmää.
- Immateriaalioikeudet syntyvät yleensä luonnollisille henkilöille ja ovat siirrettävissä. Tämä korostuu varsinkin keksintöjen syntymisessä ja tekijänoikeudessa. Lainsäädännössä on kuitenkin sekä Suomessa että muualla joitakin mekanismeja, joilla esim. oikeudet työsuhteessa synty-

neisiin keksintöihin tai teoksiin siirtyvät yrityksille. Aineettomia oikeuksia (varsinkin tavaramerkkiä) hyödynnetään varsin laajasti myös elinkeinotoiminnan ulkopuolella esim. yhdistystoiminnassa.

- Immateriaalioikeus on kansainvälinen oikeudenala, jota toteutetaan kansallisella lainsäädännöllä. Yritykset pystyvät toiminnassaan luottamaan siihen, että IPR-järjestelmä toimii maailmanlaajuisesti. Valtioiden sisällä IPR-järjestelmä antaa samat oikeudet sekä oman maan että muiden sopimuksiin liittyneiden valtioiden yrityksille ja kansalaisille. Suojan sisällössä saattaa kuitenkin valtioittain olla eroja, jotka tulee tiedostaa ja ottaa huomioon.

Lähde: IPR University Center

Kuva 5. Luovuuden suojat ja tunnukset IPR-oikeudessa

Patentti on keksintöjen suojamuoto. Keksinnön tulee olla uusi, sen tulee olennaisesti erota siitä, mitä on ennestään tunnettu, ja sen tulee olla teknisesti toisinnettavissa. Patenttijärjestelmää on kuvattu sopimukseksi julkisen vallan ja keksijän välillä: julkinen valta myöntää keksijälle tietyn pituisen ajan, jonka aikana keksijä voi estää muita käyttämästä keksintöä, sitä vastaan, että keksijä julkistaa keksintönsä ja lisää tätä kautta yleistä teknologista tietämystä. Julkisen luonteensa vuoksi patenttijärjestelmä muodostaa suuren teknisen tietämyksen tietopankin. Patentin myöntää aina julkinen viranomainen, joka tutkii hakemuksessa esitetyn keksinnön patentoitavuuden edellytykset.

Keksinnön toisena suojamuotona Suomessa on hyödyllisyysmalli. Hyödyllisyysmalli on lähtökohtaisesti vaihtoehtoinen suojamuoto patentille, mutta sen avulla voidaan suojata myös keksinnöt, jotka eivät ole riittävän keksinnöllisiä saavuttaakseen patentoitavuuden tason.

Kansainvälisten sopimusten mukaan keksinnöt, jotka täyttävät patentoitavuuden edellytykset, tulee voida suojata patentilla teknologian alasta riippumatta. Koska patentin suoja-ala määritellään patenttivaatimuksissa, voidaan yleisesti todeta, että uusien teknologia-alojen patentit ovat teknologian kehityksen alkuvaiheessa laajoja ja tietämyksen kasvaessa ja tutkimuksen edistyessä suoja-ala täsmentyy ja samalla myös supistuu. Näin on viime aikoina ollut havaittavissa bioteknologian ja tietotekniikan keksintöjen osalta.

Mallilla tarkoitetaan tuotteen tai sen osan ulkomuotoa. Myös mallilta edellytetään, että se on uusi ja sen tulee lisäksi olla yksilöllinen. Mallilla voidaan suojata esimerkiksi käyttöesineitä, muotoilua, koneita ja kuvioita. Myös mallioikeus perustuu viranomaisen suorittamaan tutkintaan ja rekisteröintiin.

Tavaramerkkiä ja toiminimeä käytetään suojaamaan yrityksen tuotteiden tunnuksia tai yrityksen nimeä. Molemmissa suojamuodoissa suoja kattaa tietyt tavarat tai palvelut tietyillä toiminta-aloilla. Voimassa oleva osakeyhtiölaki mahdollistaa myös sen, että yrityksen toimialana on ”yleistoimiala”. Tavaramerkki ja toiminimi rekisteröidään, mikäli ne ovat erottamiskykyisiä eivätkä ole sekoitettavissa kenenkään toisen tavaramerkkiin tai toiminimeen. Tavaramerkkijärjestelmä mahdollistaa sen, että kahdella eri toimialalla voi eri oikeudenhaltijoilla olla identtiset tavaramerkit, kunhan tavarat eivät ole sekoitettavissa.

Tavaramerkkijärjestelmä mahdollistaa myös sen, että tavaramerkinhaltija pystyy systemaattisella panostuksella kasvattamaan tavaramerkistään niin laajasti tunnetun, että sen suoja ulottuu yli alkuperäisten luokitusten.

Maantieteellisiä merkintöjä koskevan järjestelmän tarkoituksena on turvata tietyn alueen tuottajille yksinoikeus käyttää alueen nimeä tuotteiden tunnuksena, mikäli tuotteen ominaisuudet johtuvat tuon alueen erityispiirteistä. Suoja jaetaan kolmeen eri suojamuotoon: suojattu alkuperänimitys (SAN), suojattu maantieteellinen merkintä (SMM) ja aito perinteinen tuote (APT).

Verkkotunnukset ovat osoitteita, joiden perusteella internetin käyttäjä löytää haluamansa tiedon. Verkkotunnukset ovat myös väline yrityksen brändin ja imagon rakentamiselle.

Brändin rakentamisessa hyödynnetään kaikkia tunnusmerkkeihin liittyviä edellä kuvattuja suojamuotoja.

Tekijänoikeus on perinteisesti mielletty taiteen ja kirjallisuuden suojamuodoksi. Tekijänoikeus koskettaa kuitenkin entistä laajemmin teknologiaa ja sen kehitystä esimerkiksi tietokoneohjelmien suojaamisen myötä. Tekijänoikeussuoja poikkeaa teollisoikeuksista siten, että se syntyy suoraan lain nojalla eikä suojan edellytyk-

seksi saa asettaa mitään muodollisuuksia. Tekijänoikeus suojaa saavat itsenäisen luovan työn tulokset.

Tekijänoikeuden yhteyteen kuuluvat myös niin sanotut lähioikeudet. Lähioikeuksien luonne liittyy yhtäältä liiketoimintaa harjoittavien investointeihin, mutta niihin kuuluu myös taiteellisen työn suojamuotoja (esittävän taiteilijan suoja). Esimerkkinä voidaan todeta, että äänitetuottajilla on lähioikeussuoja kaikkiin tuottamiinsa äänitteisiin niiden sisällöstä riippumatta. Tekijänoikeuteen on liitetty tietokantojen suoja sekä varsinaisena tekijänoikeutena että lähioikeutena (sui generis -suoja).

Taloudellinen hyöty aineettomasta omaisuudesta ja aineettomista oikeuksista koi-tuu tekijän, keksijän tai muun oikeudenhaltijan lisäksi myös suurelle joukolle muita taloudellisia toimijoita. Esimerkiksi tekijänoikeuden arvoketjussa tekijälle hänen henkisestä luovuudestaan syntyvät oikeudet siirtyvät edelleen sopimuksilla tai lain tuella turvaamaan arvoketjun muiden osien asemaa synnyttäen taloudellista toimintaa ja työllisyyttä. Teollinen tuotanto, viestintä, jakelu ja kauppa ovat tämän arvoketjun myöhempiä vaiheita. Tekijänoikeus suojaa näiden alojen investointeja ja on osa liiketoiminnan pohjana olevia tuotannontekijöitä.

Laajasti ymmärrettynä aineettoman omaisuuden suojaan liittyy lisäksi läheisesti luottamuksellisen tiedon (yrittäjäsalaisuus) käyttöä koskeva lainsäädäntö sekä laki sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa.

Edellä mainittuja voidaan luonnehtia lainsäädännölliseksi aineettoman omaisuuden suojaksi. Yritystoiminnassa voidaan kuitenkin soveltaa myös sellaisia aineettoman omaisuuden suojaamistapoja, joista ei ole erityistä lainsäädäntöä. Tällaisia ovat esimerkiksi liiketoimintamallien ja -ideoiden suojaus salassapidon tai nopean markkinaoperaation avulla taikka yrityksen harjoittama omaleimainen, vaikeasti kopioitava toimintatapa.

Tiedon jakaminen suojaamisen sijaan voi olla tärkeä strateginen valinta: yritykselle voi olla edullisempaa ja paremmin kilpailuetua tuottavaa jakaa tietoa esim. ohjelmiston kehitystyössä (open source -ohjelmat), luoda edellytyksiä yhteisölliselle viestinnälle ja liiketoiminnalle (user generated content) tai esimerkiksi patentoinnin sijaan tehdä tiedosta julkista, jotta muut eivät voisi sitä patentoida.

4 IP-oikeuksien kansainvälinen järjestelmä

IPR-sääntely on pitkälti globaalista sääntelyä. Bernin (1886) ja Pariisin (1883) konventioilla ja niiden täydennyksillä ja muutoksilla katetaan käytännössä lähes koko lainsäädännön piirissä oleva IPR-kenttä. Näitä konventioita ja lukuisia muita kansainvälisiä sopimuksia valvoo ja kehittää Maailman henkisen omaisuuden järjestö (WIPO). Euroopan unionin jäsenmaana Suomea sitoo myös unionin lainsäädäntö.

IPR:ien globaalia sääntelyä koskeva neuvottelutoiminta erityisesti patenttioikeuden ja tekijänoikeuden harmonisoinnin osalta on ollut pitkään pysähdyksissä lähinnä kehitysmaiden esittämien vaatimusten takia. WIPO:n uuden pysyvän komitean (Committee on Development and Intellectual Property) työn käynnistyminen on osoitus niin kutsutun ”kehitysakendan” tulemisesta osaksi järjestön työtä. Se on myös osoitus IPR:ien politisoitumisesta.

Kaikkia immateriaalioikeuksia koskee sopimus teollis- ja tekijänoikeuksien kaupan liittyvistä näkökohdista (TRIPS Maailman kauppajärjestön WTO:n perustamissopimuksen liitesopimus). WTO:n sopimusjärjestelmä sisältää muun muassa mekanismin valtioiden välisten riitojen ratkaisemisesta. Sopimuksen uusimiseen tähdännyt nk. Dohan kierros on ollut käynnissä vuodesta 2001. Sopimusneuvottelujen kohteena ovat olleet mm. edellä mainittuun kehitysakendaan liittyneet kysymykset sekä maantieteellisten merkintöjen lisäsuojaan tarkoitettujen rekisterin perustaminen. Tekijänoikeuksien osalta TRIPS-sopimus vahvistaa Bernin ja Pariisin yleissopimusten noudattamisen kaikissa WTO:n jäsenvaltioissa ja sisältää lisäksi määräyksiä muun muassa esittäjien, äänitetuottajien ja yleisradio-organisaatioiden suojasta.

IPR:iä on alettu käsitellä myös perinteisten foorumeiden WIPO:n ja WTO:n ulkopuolella. Tällaisia uusia foorumeja ovat Maailman terveysjärjestö WHO (esim. lintuinfluenssan rokotuksen kehittämiseen liittyvät lääketieteellisuuden patenttikysymykset) ja CBD (Convention on Biological Diversity). Neuvotteluissa patenttioikeudelliset kysymykset nivoutuvat yhä laajempiin asiakokonaisuuksiin (kansanterveys, ympäristö, alkuperäiskansojen oikeudet). Yksinoikeuksien vastapainona poikkeukset yksinoikeuksista ja yksinoikeuksien rajoitukset ovat saamassa yhä enemmän huomiota osakseen. Tekijänoikeuskysymyksiä liittyy myös Unescossa (yleissopimus kulttuuri-ilmaisujen moninaisuuden suojelemisesta ja edistämisestä) ja Euroopan Neuvostossa (alueellisia yleissopimuksia ja poliittisia asiakirjoja) käsiteltäviin asioihin.

Viimeaikaisena trendinä on ollut kehitys kohti ei-sitovia instrumentteja kuten julistuksia, samoin kuin kahdenvälisten kauppasopimusten lisääntyminen (EU – Etelä-Korea, EU – Kiina, EU – Intia). Euroopan unionin haasteena on päätöksen teon koordinointi.

4.1 Teollisoikeuksien kansainvälinen ja EU-sääntely

Teollisoikeuksia koskee teollisoikeuksien suojelemista koskeva Pariisin yleissopimus (1883, viimeksi tarkistettu 1967). Pariisin yleissopimuksen kokonaisuudistus ei ole enää osoittautunut mahdolliseksi ja järjestelmää onkin pyritty kehittämään oikeudenalakohtaisesti.

Patenttisuojan alueella on sovittu menettelyjä koskeva patenttiyhteistyösopimus (Patent Cooperation Treaty, PCT, 1970) ja patenttilakisopimus (Patent Law Treaty, PLT, 2000) sekä aineellisia määräyksiä sisältävä Euroopan patenttisopimus (European Patent Convention, EPC, 1973, viimeksi tarkistettu 2007).

Tavaramerkkien osalta keskeisiä ovat tavaramerkkien kansainvälistä rekisteröintiä koskevaan Madridin sopimukseen liittyvä pöytäkirja (1989) ja tavaramerkkilakisopimus (Trademark Law Treaty, TLT, 1994 ja 2006). Mallien osalta keskeinen sopimus on Haagin sopimus teollismallien kansainvälisestä rekisteröinnistä vuodelta 1925, jota on viimeksi tarkistettu vuonna 1999 niin sanotulla Geneven asiakirjalla.

EY-lainsäädäntöä on lisäksi tavaramerkeistä ja malleista. Yhteisöpatentista ei ole vielä kukaan päästy ratkaisuun. Luettelo teollisoikeuksien osalta annetuista direktiiveistä sisältyy Suomen IPR-strategian yhteydessä laadittuun perusselvitykseen.

4.2 Tekijänoikeutta koskeva kansainvälinen ja EU-sääntely

Tekijänoikeusalan keskeiset kansainväliset sopimukset ovat Bernin yleissopimus kirjallisten ja taiteellisten teosten suojaamisesta (1886, viimeksi tarkistettu 1971), Yleismaailmallinen tekijänoikeussopimus, (1952), WIPO:n tekijänoikeussopimus (WCT, 1996), WIPO:n esitys- ja äänitesopimus (WPPT, 1996) sekä kansainvälinen yleissopimus esittävien taiteilijoiden, äänitteiden valmistajien sekä radioyri-tysten suojaamisesta (ns. Rooman sopimus, 1961).

Euroopan yhteisö on antanut kahdeksan direktiiviä tekijänoikeuden alalta. Luettelo direktiiveistä sisältyy Suomen IPR-strategian yhteydessä laadittuun perusselvitykseen.

Vuodesta 2004 on ollut käynnissä direktiivien muodostaman sääntelypuitteen yhtenäistäminen. Komission linjaksi on muodostunut pyrkimys sääntelyn yksinkertaistamiseen ja laadun parantamiseen. Tässä tilanteessa korostuu sääntelyn vaikutusarviointien merkitys. Tämän mukaisesti Euroopan komissio pidättäytyi pitkään uusien säädösehdotusten antamisesta. Esimerkiksi syyskuussa 2005 komissio antoi online-musiikkipalvelujen lisensioinnista suosituksen direktiivin sijasta. Heinäkuussa 2008 komissio palasi perinteisten säädösehdotusten tielle ja antoi ehdotuksen suoja-aikadirektiivin muuttamisesta.

EU-direktiivien vaikutusta voidaan arvioida niin, että tekijänoikeuslainsäädäntö on mutkistunut ja siihen tehtyjen osittaisuudistusten määrä on tihentynyt. Tavoitteena ollut eurooppalaisten lainsäädäntöjen yhtenäisyys ei ole direktiivien kautta merkittävästi edistynyt.

4.3 Euroopan yhteisön teollisoikeusstrategia

Euroopan unionin IPR-strategia (EU-komission tiedonanto COM(2008) 465) on korostetusti teollisoikeuksiin keskittyvä eli ”industrial property rights”-strategia. Piratismiin vastaisten toimenpiteiden osalta strategia koskee myös tekijänoikeutta. Hanke liittyy uusittuun Lissabonin strategiaan, jolla tähdätään kasvun ja työpaikkojen lisäämiseen. Osana tätä strategiaa ovat toimenpiteet, joilla kannustetaan investointeja osaamiseen ja innovaatioihin. IPR:illä on tässä keskeinen merkitys. Strategia-asiakirjassa viitataan kyselyyn, jonka mukaan EU:n piirissä toimivien yritysten johtajista 53 % katsoo, että IPR:t ovat tärkeitä tai kriittisen tärkeitä heidän liiketoiminnalleen seuraavan kahden vuoden aikana.

Strategia keskittyy neljään aihepiiriin: IP-oikeuksien laatu, PK-yritysten innovaatiotuki, täytäntöönpano (väärennökset, piratismi) ja kansainvälinen vaikuttaminen. Strategia asettaa IPR-järjestelmälle neljä tavoitetta: korkea laatu, edullisuus, johdonmukaisuus ja tasapaino kannustevaikutuksen ja oikeuksien tehokkaan käytön välillä.

IP-oikeuksien laadun osalta komissio esittää selvityksiä useista aihepiireistä: patenttien laatu, tavaramerkkijärjestelmän toiminta, maantieteellisten merkintöjen suoja, standardoinnin ja IP-oikeuksien suhde innovaatiotoimintaan. Komissio puuttuu tarvittaessa kilpailuoikeudellisin keinoin IPR-markkinoihin.

PK-yritysten osalta selvitetään mm. patentointimaksujen alentamista ja välimiesmenettelyn lisäämistä. Patenttitiedon tutkimuskäyttöä koskevan suosituksen toimivuus arvioidaan.

Komissio varmistaa mm. että täytäntöönpanojärjestelmää koskeva direktiivi (2004/48/EY) on pantu täysimääräisesti ja tehokkaasti täytäntöön jäsenvaltioissa. Komissio etsii myös tehokasta tapaa myötävaikuttaa vapaaehtoiseen sopimukseen internet-piratismiin ja väärennettyjen tuotteiden kaupan vähentämiseen.

5 IPR:ien suhde eräisiin oikeudenaloihin

5.1 Kilpailuoikeus

Aineettomaan omaisuuteen lainsäädännössä myönnetyn oikeuden perusluonne on, että oikeuden omistaja voi kieltää muita käyttämästä oikeuden kohdetta. Luovan toiminnan kannustamiseksi teollis- ja tekijänoikeudessa taataan keksijöille ja tekijöille tietyt yksinoikeudet, kuten oikeus estää muita hyödyntämästä luovan työn tulosta. Kilpailuoikeuden näkökulmasta tämä puolestaan johtaa oikeudenhaltijan markkinavoiman kasvuun ja tietyissä tapauksissa jopa kilpailuoikeudellisen määritelmän mukaiseen monopoliin riippuen siitä, onko kyseisillä markkinoilla korvaavia hyödykkeitä. Oikeudenhaltijan kieltäytyminen lisensioimisesta ei vielä lähtökohtaisesti tarkoita kilpailuoikeuden vastaisuutta, vaan arvio riippuu kieltäytymisen todellisista vaikutuksista markkinoilla.

Käytännössä kysymys on siitä, missä määrin kilpailupolitiikalla olisi puututtava teollis- ja tekijänoikeuksien hyödyntämiseen. Kysymys on luonnollisesti poliittisesta valinnasta. Tehtävistä linjauksista riippuu, missä määrin kilpailuoikeudella ja – kilpailupolitiikalla puututaan määräävässä markkina-asemassa olevien elinkeinonharjoittajien toimintaan ja missä määrin kilpailuoikeudella säännellään yritysten ja oikeuksien haltijoiden yhteenliittymien mahdollisuuksia harjoittaa valitsemaansa lisensiointipolitiikkaa. Kilpailuoikeuden termein yksittäistapauksessa kysymys saattaa tapauksesta riippuen olla horisontaalisesta tai vertikaalisesta kilpailunrajoituksesta tai määräävän markkina-aseman väärinkäytön kieltoa koskevasta rikkomuksesta.

Suomen kansallinen kilpailunrajoituslaki (480/1992) ei sisällä erityismääräyksiä teollis- ja tekijänoikeuksista ja kansallista oikeuskäytäntöäkin on niukasti. Kilpailuoikeudellisilla ratkaisuilla on kuitenkin tarkennettu esimerkiksi määräävässä markkina-asemassa olevien tekijänoikeusjärjestöjen velvollisuutta ottaa tekijänoikeuskorvauksia koskevassa tariffipolitiikassaan huomioon määräävän markkina-aseman mukanaan tuomat velvoitteet.

EU:n kilpailuoikeus on Suomessa täysimääräisesti voimassa. Se sisältää runsaasti teollis- ja tekijänoikeuksien kaupallista käyttöä säänteleviä määräyksiä ja oikeuskäytäntöä. Merkittävimmät säännökset sisältyvät itse EY:n perustamissopimukseen (sopimuksen 81 ja 82 artiklat). EU:n komissio on oman toimivaltansa puitteissa antanut useita ryhmäpoikkeusasetuksia, joissa on runsaasti immateriaalioikeuksien käyttöä koskevia määräyksiä. Niistä merkittävimmät koskevat vertikaalisia kilpailunrajoituksia (2790/1999/EY), erikoistumissopimuksia (2658/2000/EY),

tutkimus- ja kehityssopimuksia (2659/2000/EY) ja teknologiansiirtosopimuksia (772/2004/EY).

Kilpailuoikeuden ja kilpailupolitiikan merkitys immateriaalioikeuksien hyödyntämisen sääntelijänä on kaiken kaikkiaan kasvanut immateriaalioikeuksien taloudellisen merkityksen kasvaessa. Kilpailupoliittisilla valinnoilla on erittäin suuri merkitys erityisesti uusien innovaatioiden leviämisen ja niistä kuluttajille siirtyvän hyödyn toteutumisen kannalta. Esimerkiksi viime vuosien merkittävimmissä kilpailuoikeudellisissa tuomioistuintapauksissa (Microsoft vs. EU:n komissio, EY:n ensimmäinen oikeusaste T-201/04) kysymys oli juuri määräävässä markkina-asemassa olevan oikeudenhaltijan oikeuksista ja velvollisuuksista suhteessa muihin, oikeuden hyödyntämisestä riippuvaisiin elinkeinonharjoittajiin. Keskeiseksi nousi myös kysymys siitä, estääkö määräävä markkina-asema teknologian kehitystä (perustamissopimuksen art. 82 (b)).

5.2 Kuluttajansuoja

IPR on perinteisen kuluttajansuojan näkökulmasta ollut jossain määrin etäinen asia. IPR:n myönteiset vaikutukset kuluttajanäkökulmasta liittyvät yhtäältä siihen, että oikeudet edistävät tuotekehitystä ja innovaatioita, ja toisaalta edistävät informaatiota ja varmuutta tuotteen laadusta ja alkuperästä.

Riidat esimerkiksi patentti-, tavaramerkki- tai tekijänoikeuden osalta ovat olleet yritysten välisiä. Erityisesti tekijänoikeuden alalla on kuitenkin viime vuosina tilanne muuttunut. Yksityinen kansalainen voi toimillaan helposti rikkoa tekijänoikeuslakia. Digitaalisen kopioinnin ja välittämisen helppous ja internet ovat aiheuttaneet sen, että yksityiset kansalaiset voivat myös jakaa tekijänoikeudella suojattua informaatiota keskenään helposti, mikä voi johtaa lain rikkomiseen. Kuluttajia koskevat kysymykset ovat siten nousemassa keskeisemmiksi aikaisempaan tilanteeseen verrattuna. Kuluttajien asemaan vaikuttaa myös fyysisten teoskappaleiden levitysoikeuden yhteisönlaajuinen raukeaminen, joka estää laillisesti valmistettujen tuotteiden tuonnin EU:n ulkopuolelta yleisölle levitettäväksi ilman oikeudenhaltijan suostumusta.

5.3 Perusoikeudet

IP-oikeudet ovat osa omistusoikeusjärjestelmää ja nauttivat perustuslain mukaista omaisuudensuojaa. Tärkeäksi kysymykseksi nousee eri perusoikeuksien suhde toisiinsa, erityisesti tekijänoikeuden osalta. Sekä lainsäädäntöä luotaessa että ratkaisutoiminnassa voidaan joutua punnitsemaan omaisuudensuojan suhdetta esi-

merkiksi sanan- tai uskonnonvapauteen taikka elinkeinovapauteen. Viestintäalalla tekijänoikeuden taustalla oleva omaisuudensuoja tukee osaltaan sananvapauden toteutumista mahdollistaessaan tiedon saatavuuden. Omaisuudensuoja ei tarkoita immunitettia suhteessa kilpailuoikeudelliseen kontrolliin.

5.4 Verotus

IP-oikeuksia koskevan verotuksen sääntelyllä voidaan tehostaa oikeuksien kannustevaikutusta. IP-oikeuksiin liittyy erityissäännöksiä verolaeissa. Tekijänoikeudesta ja patentista saatu tulo on tekijän tai keksijän omassa käytössä olevan oikeuden osalta ansiotuloverotuksen piirissä. Siirretystä ja perintönä saadusta oikeudesta saatu tulo on pääomaverotuksen piirissä. Tekijänoikeuskorvauksista osa on arvonalisäverottomia ja osa -verollisia.

Verotuksen osalta tärkeä kysymys liittyy aineettomista oikeuksista saatujen tulojen jaksotusmahdollisuuksiin, sillä tulo aineettomasta oikeudesta voi vaihdella suuresti vuositasona. Myös muiden IP-oikeuksien osalta on verotuksen jaksotuskysymys tärkeässä asemassa; esim. biotekniikan alalla tutkija voi työskennellä vuosia keksintönsä parissa, mutta patenttitulo voi tuloutua kerralla.

Opetusministeriössä on asetettu työryhmä tekijänoikeustulon verottamista koskevan jaksottamiskysymyksen selvittämiseksi.

5.5 Muu lainsäädäntö

IP-oikeuksien kannalta keskeistä normistoa on lisäksi rikoslaissa, prosessilainsäädännössä ja tullin toimintaa koskevassa lainsäädännössä (väärennösten torjunta). Lääkelainsäädännössä joudutaan usein punnitsemaan lääkepatentin haltijan asemaa suhteessa lääkemarkkinoihin. Sananvapaus- ja viestintälainsäädäntö, jotka sääntelevät sähköisen viestinnän toimintapuitteita sekä vastuukysymyksiä, vaikuttavat myös sisältöjen välittämiseen ja muuhun saattamiseen yleisön saataville. Sopimustoimintaa ja kaupantekoa ohjaavilla säädöksillä on vaikutusta myös IP-oikeuksien käyttämiseen.

6 IPR osana talouden toimintaa

Aineettoman oikeuden taloudellinen arvo muodostuu oikeuden käyttämisestä taloudellisessa toiminnassa. Menestyminen IPR-toiminnan alalla edellyttää pelkän oikeuden hallinnan lisäksi myös muita seikkoja kuten sopimus- ja neuvotteluosaaamista. Tuotteella on myös oltava kysyntää; IP-oikeus itsessään ei vielä riitä tekemään tuotteesta kiinnostavaa.

Tarkasteltaessa IP-oikeuksia osana talouden toimintaa, on ensinnäkin huomattava, että IP-oikeuksilla on merkittävä vaihdantaa edistävä vaikutus sitä kautta, että niiden avulla identifioidaan vaihdannan kohde, määritellään transaktion osapuolet ja luodaan sanktiojärjestelmä.

Kansantalouden näkökulma

IPR/IP-kentän taloudellista arvoa on mitattu tai arvioitu erilaisilla tavoilla. Esimerkiksi Valtion talouden tarkastusviraston VTT:tä koskevassa raportissa viitataan yleiseen arvioon, jonka mukaan 75 % yritysvarallisuudesta koostuisi aineettomista omaisuuseristä. Samantapaisia arvioita ovat esittäneet eräät tavaramerkkien (brändien) arvonmäärittelyyn erikoistuneet yritykset (esim. Forbes). USA:ssa on arvioitu, että aineettoman omaisuuden osuus maan yhtiöiden tasearvosta olisi noin 2/3. Standard & Poorsin 500 -indeksin mukaan aineeton omaisuus muodosti 80 % kyseisellä listalla olevien suuryritysten arvosta vuonna 2005. Eräässä suomalaisessa selvityksessä arvioidaan, että arvoketjun aineettomat osat tuovat valtaosan liiketoiminnan tulovirrasta (SC-Research 3.9.2008).

Patenttien arvonmäärittelyksestä on esitetty vaihtelevia arvioita. Euroopan unionin tilaamassa tutkimuksessa (CERM Foundation: "Study on evaluating the knowledge economy; what are patents actually worth"; 23 July 2006) arvioitiin niin kutsutun "patenttipreemion" arvoksi tutkituissa jäsenmaissa keskimäärin 1,16 % BKT:sta. Patenttipreemiolla tarkoitetaan patentoinnista aiheutuvaa laskennallista suuretta, jolla tuotteen arvo nousee verrattuna siihen, että tuotteen pohjana olevaa keksintöä ei patentoida. Kyseessä on viime kädessä arvioon perustuva metodi, jolla pyritään eriyttämään itse patenttioikeuden arvo tuotteen muusta arvosta.

Tekijänoikeuteen läheisesti liittyvien toimialojen osalta on esitetty myös korkeita arvioita. Vuonna 2005 tekijänoikeuden ydinalojen jalostusarvon osuus oli 3,52 % BKT:sta (Opetusministeriön tilaama tekijänoikeustaloutta koskeva selvitys 2008). Isossa-Britanniassa on luovien alojen osuus BKT:sta arvioitu 8 %:ksi. Nämä selvitykset eivät kuitenkaan pyri erottamaan itse oikeuden arvoa ("tekijänoikeuspre-

miota”) tuotteiden muusta arvosta, vaan käsittelevät tekijänoikeuteen liittyvää liiketoimintaa yhtenä kokonaisuutena.

Kysymykseen, mikä on IPR-kokonaisuuden arvo taloudessa, ei voida antaa yksiselitteistä vastausta. Kysymystä voidaan kuitenkin lähestyä myös toisesta suunnasta: mitkä liiketoiminnan osa-alueet ovat sellaisia, joissa yrityksellä ei ole mitään suojan tarvetta kilpailijoiden suhteen? Tällaiset osa-alueet lienevät liiketoiminnalliselta arvoltaan vähäisiä. Voidaan hyvin luotettavasti arvioida, että IPR-kysymykset ovat aina keskeisiä, kun yritystoiminta luo tai sen avulla aiotaan luoda merkittävää taloudellista arvoa.

Yritystalouden näkökulma

Mitä tulee IPR-oikeuksiin yksittäisen yrityksen näkökulmasta, aineettomien oikeuksien arvo voi ensinnäkin vaihdella kansantaloudellisista syistä, esim. suhdanteista, rahan saatavuudesta ja korkotasosta riippuen. Toiseksi, yrityksen näkökulmasta oikeuden arvo riippuu siitä, miten taitavasti yritys kykenee hyödyntämään oikeutta liiketoiminnassaan. Tähän vaikuttavat monet liiketoiminnan keskeiset seikat mm:

- yrityksen asiakassuhteet ja niiden pysyvyys
- henkilökunnan osaaminen
- jakeluketjun hallinta
- alihankinnan ehdot
- markkinointiosaaminen
- tuotekehitys
- sopimustasaaminen (neuvottelu- ja IPR-sopimustasaaminen)

Kolmanneksi, aineettoman oikeuden olemassaolo ei vielä sinänsä kerro mitään sen perusteella valmistetun tai tuotetun tuotteen tai palvelun mahdollisesta menestyksestä. Huonoja ja hyviä tuotteita suojaavat samat oikeudet. Hyvin suojattu tuote voi jäädä ilman kysyntää, jos se esimerkiksi ei vastaa asiakkaiden tarpeita.

Henkilökohtainen IPR-tulo

Suomen välittömän IPR-talouden osalta (henkilökohtaisesti maksetut tekijänoikeuskorvaukset ja korvaukset patenteista) voidaan todeta, että verottajalle ilmoitettiin vuonna 2006 käyttöoikeuskorvauksia 96 miljoonaa euroa. Tästä suurin osa on tekijänoikeustulota eri muodoissaan. Päätoimisesti tällä tulomuodolla toimeen tulevien henkilöiden määrä lienee varsin vähäinen, korkeintaan noin 200–300 henkilöä.

Näyttääkin siltä, että luovissa tehtävissä olevista valtaosa saa pääasiallisen toimeentulonsa palkkatulona yrityksen palveluksessa. Osa toimii yrittäjänä.

IPR-talouden tutkimuksen kehittäminen

IPR-talouden tutkimukseen on viime vuosina alettu kiinnittää enemmän huomiota mm. WIPOn ja OECD:n piirissä. Tästä huolimatta on tilanne edelleen se, että yleisesti hyväksytyjä metodeja ja vertailukelpoisia tunnuslukuja/indikaattoreita ollaan vasta luomassa. Alan tutkimustoiminta tulee siten kehittymään voimakkaasti lähivuosina ja tarjoamaan uutta ja parempaa tietoa IPR-oikeuksien taloudellisesta luonteesta ja merkityksestä.

6.1 Havaintoja IPR:ien merkityksestä yritystoiminnassa

IPR-strategian valmistelun yhteydessä on tehty kaksi yrityksille suunnattua kyselyä IPR-asioista. Ensimmäinen on toteutettu yhteistyössä Suomen Yrittäjät ry:n (SY) kanssa. Toisen toteutti Elinkeinoelämän keskusliitto ry (EK). Kysymykset laadittiin kyselyn suorittajien ja projektiryhmän yhteistyönä.

6.1.1 Elinkeinoelämän keskusliiton kysely

EK:n kysely toteutettiin internet-pohjaisella ohjelmalla keväällä ja kesällä 2008. Kohderyhmänä olivat EK:n jäsenyritykset etukäteen määritellyillä toimialoilla. Kysely lähetettiin sähköpostitse noin 2000:lle yritykselle. Käyttökelpoisia vastauksia saatiin 358. Vastausprosentiksi saatiin 19 %.

Mikroyrityksiä vastaajista oli reilut viisi prosenttia, pieniä yrityksiä vajaat 60 % ja keskisuuria vajaat 33 % ja suuria reilut kaksi prosenttia. Otos painottui EK:n jäsenyritysten keskimääräisen profiilin mukaisesti ja täydentää Suomen Yrittäjien kyselyä, joka painottui pienempiin yrityksiin. Vastaajista oli teollisuusyrityksiä noin 30 %, rakennusalaalla 9 %, tukku- tai vähittäiskaupassa 10 %, liike-elämän palveluissa reilut 17 %, koulutuksessa 7 % sekä sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluissa 21 %.

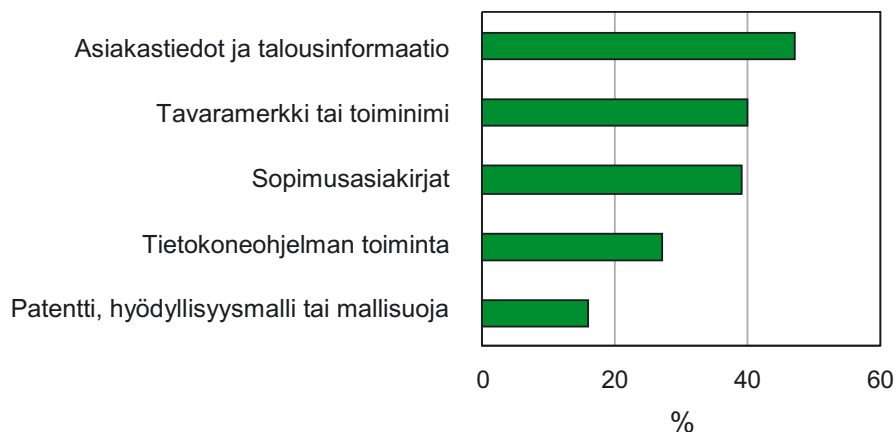
Yli 60 prosentilla yrityksistä liikevaihto asettui 1–10 miljoonan euron väliin. Yritysten perustamisvaiheessa suhteellisen harvan yrityksen liikeidea oli perustunut uuteen innovatiiviseen ideaan tai keksintöön (esim. omaperäinen idea 7 %, teki-

jänoikeus 2 % ja keksintö 3 %). Markkinoilla avautunut mahdollisuus (53 %) ja uusi toimintatapa (18 %) olivat yleisimpiä perustamisen ponttimia.

Yrityksistä vajaalla 40 %:lla oli käynnissä liiketoimintaa Pohjoismassa, Baltian maissa tai muualla EU:n alueella (Venäjä 12 %, USA 6 % ja Aasia 9 %). Yrityksistä reilu kolmannes oli saanut julkista rahoitusta t&k-toimintaan (vrt. SY 19 %) ja 30 % muuhun liiketoiminnan kehittämiseen (vrt. SY 24 %). Osaamisen suojaamisen hakemiseen ei yksikään yritys ollut saanut julkista rahoitusta (vrt. SY 4 %).

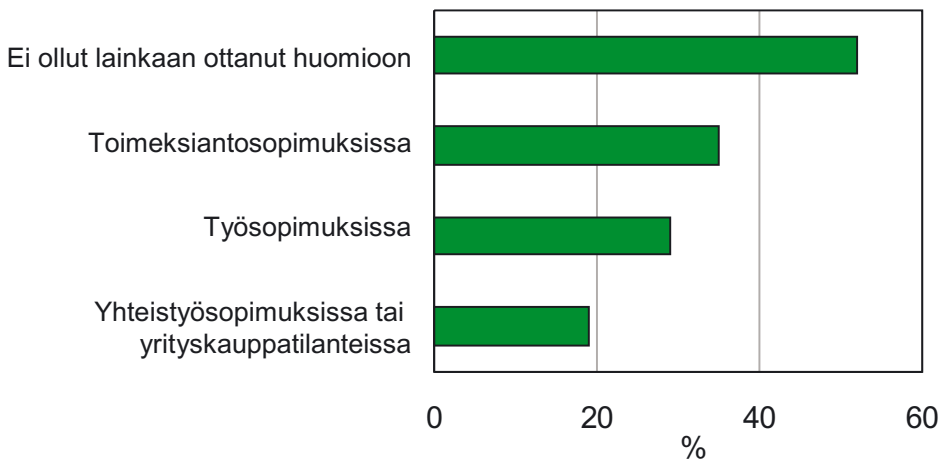
Immateriaalioikeus (IPR) oli terminä tuttu 57 %:lle vastaajista (vrt. SY 51 %). Vastaajista 41 % (148) oli käyttänyt jollain tavalla suojannut tuotteita, palvelua, menetelmää tai konseptia. Lähes kaikki olivat suojanneet Suomessa, muualla EU:ssa 39 % ja EU:n ulkopuolella 26 %.

Suojauksella oli yritysten kilpailukyvyyn varmistamisen kannalta erittäin tai melko suuri merkitys 37 prosentilla suojausta käyttäneistä (jonkin verran merkitystä 24 %). Teollisuudessa tämä oli yleisempää kuin palveluissa. Melko vähäinen tai merkityksetön se oli 36 prosentin osalta kaikista yrityksistä. Suojauksen vahvuus suhteessa kilpailijoiden suojaukseen oli 37 %:lla omasta mielestään erittäin tai melko vahva.

Kuva 6. Yritysten suojaustarpeet

Reilulla 44 %:lla vastaajista yrityksen tuotteita tai toimintatapoja oli kopioitu tai matkittu (vrt. SY 38 %). Teollisuusyrityksistä 56 % ja esimerkiksi liike-elämän palveluista 42 % oli kohdannut tätä jäljittelyä. Kopiointiin ei reagoinut mitenkään 55 % uhriksi joutuneista vastaajista, mikä on korkea luku. Neuvotteluun päätyi 21 % ja oikeusprosessiin 6 % (asia on vielä avoinna: 9 %).

Kuva 7. IP-oikeuksien huomioiminen. 60 % kaikista vastaajista oli sitä mieltä, että heidän yritystoimintansa kilpailukyvyyn varmistamiseksi aineettomilla elementeillä on vähintäänkin kohtalaista merkitystä.

6.1.2 Suomen Yrittäjien ja Suomen Keksijöiden Keskusliiton kysely

Suomen Yrittäjien kysely toteutettiin sähköposti/nettipohjaisesti maaliskuussa 2008. Kohderyhmä valittiin SY:n ja Suomen Keksijöiden Keskusliiton (Keke) jäsenrekisterejä hyödyntäen. Kysely lähetettiin noin 4 000 SY:n jäsenelle ja vajaalle 100:lle Keken jäsenelle. Otannassa mikroyrityksiä (lähinnä yhden tai kahden hengen yrityksiä) noin 75 %, pieniä yrityksiä 23 % ja keskisuuria tai suuria 2 %. Vastauksia saatiin vain 276 kappaletta eli vastausprosentti jäi 6,7:ään.

Alhainen vastausprosentti voi olla osoitus siitä, ettei pk-sektori joko tunne IPR-asioita, ole niistä kiinnostunut tai ymmärrä niiden merkitystä sellaisillakaan toimialoilla, joilla hyödyntäminen olisi perusteltua. Selkeästi suurin osa vastaajista ei ollut saanut yrityksen aloittamisvaiheessa riittävästi tietoa suojaukseen liittyvistä kysymyksistä. Yrityksen perustamisvaiheessa tai myöhemminkään ei pääsääntöisesti mietitty IPR-asioita eikä suojausta käytetty, vaikka yritystoiminta on yli puolella vastanneista perustunut ainakin osittain aineettomille elementeille.

Julkista rahoitusta ei oltu saatu t&k-toimintaan, liiketoiminnan kehittämiseen tai suojan hakemiseen. Lähes 40 % vastaajista toteaa, että tuotteita tai toimintatapoja on kopioitu tai matkittu, mutta pääosa ei kuitenkaan ollut reagoinut tähän mitenkään. Lähes puolet vastaajista ei ollut millään lailla ottanut immateriaalioikeuksia huomioon esim. sopimuksissa.

6.1.3 Syvähaastattelut

IPR-strategian valmistelun yhteydessä on haastateltu 25 yritystä niiden IPR-toiminnan selvittämiseksi (Huuskonen, Mansala). Lisäksi strategian valmistelun yhteydessä laaditussa perusselvityksessä on tarkasteltu IPR-toimintaa toimialoittain. Käytännöt ja haasteet vaihtelevat toimialoittain.

IT-toimiala

IT (information technologies, tietotekniikka) -toimialalla tärkein suojamuoto on tekijänoikeus, joka suojaa ohjelmakoodia. Alalla esiintyy jonkin verran patenttisuojasta, mutta tällä on tekijänoikeutta vähäisempi rooli. Tietokantasuoja on keskeinen suojamuoto esimerkiksi paikannussovelluksissa.

Toimiala on erittäin kilpailtu. Koodin tekijänoikeudellista suojaa ei kuitenkaan pääsääntöisesti riitauteta, sillä alalla on varsin laajasti hyväksytty käytäntö, että toiselta ei kopioida. Tämä liittyy myös koodausalan ammattiyhdistyksen poikkeuksena ovat tilanteet, joissa avainhenkilöitä on siirtynyt toisen palvelukseen ja koodi on siirtynyt henkilön mukana uuteen yritykseen.

”Open source” -ohjelmointi (OS) on uudistanut toimialan strategiaa, joka aiemmin on perustunut puhtaasti yksinoikeusperusteiseen koodin suojaan. ”Open Source” -toimintatapa tarkoittaa sitä, että ohjelmakoodia ei pidetä salassa, vaan se luovutetaan muiden kiinnostuneiden vapaasti kehitettäväksi. Myös perinteiset IT-alan toimijat hyödyntävät avointa ohjelmakoodia. Yritykset voivat myös soveltaa eri strategioita rinnakkain: open source -tuote voi olla edullinen ja suojaamaton, kun taas räätälöidympi ohjelma on kalliimpi ja suojattu.

OS-toiminta sisältää potentiaalisia oikeudellisia riskejä, mutta vielä ei ole nähty merkkejä suurista oikeudellisista ristiriidoista. Kuitenkin OS asettaa uudenlaisia haasteita lainsäädännölle, erityisesti vastuukysymyksiä koskien. Missä laajuudessa ja millä edellytyksin voidaan luottaa ilmoitukseen siitä, että ohjelmakoodi todella on OS-koodi eikä siihen sisälly tekijänoikeudellisia vaatimuksia?

Lääketeollisuus

Lääketeollisuudessa vallitsee kaksi kilpailevaa strategiaa: alkuperäislääkkeet ja geneeriset lääkkeet. Alkuperäislääkkeet perustuvat omaan tuotekehitykseen, joka on huomattavia kustannuksia vaativaa toimintaa. Suojaus tapahtuu patenteilla. Geneeriseen valmistukseen perustuva strategia tähtää patenttisuojasta vapautuvan lääkeinformaation nopeaan hyödyntämiseen markkinoilla. Kun patenttisuoja päät-

tyy, patenttiin perustuneen tuotteen kilpaileva valmistus ja markkinointi on mahdollista.

Perusteellisuus

Perusteellisuus on patenttisuojan perinteistä aluetta. Teollisia keksintöjä suojataan patenteilla. Ongelmallisia kysymyksiä liittyy esim. patentoinnin suureen määrään ja patenttien laatuun, mutta keskimäärin perusteellisuutta voidaan pitää toiminnaltaan ja käytännöiltään vakiintuneena.

Luova talous, erityisesti media

IT-toimialan ohella media ja erityisesti sähköinen media on digitalisoinnin myötä suurten muutosten alla. Digitalisointi on muuttanut toiminnan vakiintuneita muotoja, kun fyysisen kappaleen jakelusta on siirrytty aineettomaan jakeluun. Televisiotoiminnassa yleisradiotaajuuksista johtunut niukkuus on käytännössä poistunut. Tärkein suojamuoto on tekijänoikeus. Media muodostaa merkittävimmän osan luovista toimialoista Turun kauppakorkeakoulun Mediaryhmän toteuttamassa luovaa taloutta koskevassa selvityksessä.

Merkittäviä haasteita perinteisille toimintamalleilla asettavat erityisesti erilaiset tietoverkkojen hakukoneet: toisten sisältöjen esteetön tai laaja käyttö ilman sisältövastuuta on osaltaan muuttamassa mainosmarkkinan toimintaa. Ei-lainsäädännöllisen suojan osalta voidaan mainita alan käytäntöön perustuva TV-formaattien suoja. Alalla vakiintuneet oikeuksien siirtoa koskevat sopimuskäytännöt vaikuttavat myös aineiston hyödynnettävyyteen eri alustoilla.

Teknisesti esteetöntä kopiointia ja välittämistä voidaan pitää media-alan suurimpana IPR-ongelmana: esimerkiksi sitaattioikeuden perinteiset lähtökohdat ja rajat on uudessa ympäristössä arvioitava uusista lähtökohdista. Kansalliset tulkinnat eivät aina vastaa kansainvälisen liiketoiminnan käytäntöjä.

IPR-strategiatyön rinnalla on opetusministeriön toimeksiannosta laadittu selvitykset nk. monikanavajakelusta ja työsuhdetekijänoikeudesta. Monikanavajakelun osalta selvitettiin uusien jakeluteiden ja lähinnä nk. mobiilitelevision syntymisen seurauksena esille noussutta kysymystä tekijänoikeuksista sopimisesta koskien saman televisio- ja radiolähetyksen samanaikaista lähettämistä samalle maantieteelliselle alueelle useampaa jakelutietä käyttäen. Työsuhdetekijänoikeuden osalta selvitettiin, tulisiko tekijänoikeuslakiin ottaa oletta, jonka mukaan työ- ja virkasuhteessa luotujen teosten taloudelliset oikeudet siirtyvät lain nojalla työnantajalle, jolleivät osapuolet toisin sovi.

Palvelut

Palveluita suojataan tavaramerkein. Palveluihin voi liittyä patentti- tai tekijänoikeussuojaa (esim. IT-palvelut) sekä malli- ja tavaramerkkisuojaa (look and feel). Käytössä on lisäksi runsaasti erilaisia ei-lainsäädännöllisiä suoja- ja toimintamuotoja:

- liikesalaisuuden suoja
- nopeat markkinaoperaatiot; esim. toisen osapuolen patenttisuojan päättymisen nopea hyödyntäminen
- toiminnan omaleimaisuus: esim. laitteiden huolto edellyttää spesifiä asiantuntemusta, joka vain yrityksen itsensä hallussa

Alan suurimpana IPR-ongelmana voidaan pitää suojan kehittymättömyyttä. Palvelukehitys etenee tavanomaisesti niin, että ensin luodaan palvelu, minkä jälkeen siihen aletaan etsiä erilaisia enemmän tai vähemmän keinotekoisia suojaelementtejä patentti-, tavaramerkki- tai tekijänoikeuslainsäädännön avulla. Tavoitteena on palvelukonseptin suojaaminen. Palvelualan kehitys nostaa esiin mm. kysymyksen siitä, tulisiko lakia sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa arvioida uudestaan.

7 Toimintaympäristö ja visio 2015

Ohjausryhmä on kuullut asiantuntijoita ja saanut lukuisia selvityksiä IPR-kentän kysymyksistä. Niiden perusteella on ohjausryhmä hahmotellut kehityksen olennaisia elementtejä ja tavoitetilaa seuraavasti.

Tulevaisuuden näkymä 2015

- Innovoinnin ja luovan työn määrä ja merkitys ovat kasvaneet
- Avoin innovointi ja esimerkiksi kuluttajien tuottaman sisällön suuri merkitys haastavat yksinoikeusperusteisen IPR-järjestelmän
- Osaaminen, tieto ja niiden hallittu jakaminen ovat merkittäviä kilpailutekijöitä
- Patentit myönnetään pääasiassa kansainvälisissä järjestelmissä
- Tekijänoikeus ja siitä saadut rahavirrat siirtyvät kohti tuottajien suoraa oikeuksien hallintoa
- Standardisointiin liittyvät IPR- ja kilpailunäkökohdat ovat tulleet keskeisemmiksi
- Oikeudelliset kollisiotilanteet ovat lisääntyneet
- IPR-riidat ratkaistaan ylikansallisesti
- Digitaalitekniikan hyödyntäminen on monipuolistunut ja edennyt uusille alueille
- Konvergenssi on muuttanut ja yhdistänyt perinteisiä liiketoiminta-aloja
- Ristiinlisensiointi ja valtioiden rajat ylittävät yhteistyöhankkeet ovat lisääntyneet
- IPR-oikeuden käyttö vaihdannan välineenä on yleistynyt
- Patentti- ja tavaramerkkihakemusten määrän ekspansio on haaste IPR-järjestelmälle

Visio 2015

Suomessa on innovaatiotoimintaa ja luovaa työtä tehokkaasti tukeva IPR-toimintaympäristö.

IPR-lainsäädännöllä kannustetaan innovatiivisuutta ja luovaa työtä sekä mahdollistetaan investoinnit. IPR-järjestelmä on joustava teknologian ja liiketoiminnan muutostilanteissa.

IP-oikeuksia koskevan lainsäädännön valmistelussa kiinnitetään huomiota lainsäädäntöratkaisun taloudelliseen merkitykseen sekä sen taloudellisiin ja muihin vaikutuksiin. IPR-järjestelmän ja sen eri osien tehokkuutta kuvaavia indikaattoreita on kehitetty.

IPR-toimintaympäristö on lähtökohtaisesti globaali toimintaympäristö, josta puhtaasti kansallisille markkinoille keskittyvä toiminta muodostaa poikkeuksen.

Osaamisen merkitys on korostunut niin yrityksen kuin yksittäisenkin luovan tekijän tai keksijän toiminnassa. Yritys osaa hyödyntää IP-oikeuksiaan omaa liiketoimintastrategiaansa parhaiten tukevalla tavalla. Menestyminen edellyttää lainsäädännöllisten suojamuotojen mutta myös muiden menetelmien, kuten avoimuuteen ja tiedon jakamiseen liittyvien strategioiden tuntemista.

Oikeuksien tehokas käyttö perustuu markkinoiden toimivuuteen, oikeuksien selkeyteen, toimivaan kilpailuun ja täytöntöönpanojärjestelmän tehokkuuteen.

IPR-hallintoviranomaisten resurssit oikeuksien rekisteröinnissä ja muissa hallinnollisissa toiminnoissa on turvattu. IPR-asioihin keskittyvän tuomioistuimen resursseja on lisätty asiantuntemuksen turvaamiseksi.

Suomi vaikuttaa aktiivisesti ja suunnitelmallisesti EU:ssa ja kansainvälisillä foorumeilla IP-oikeuksien ja IPR-järjestelmän kehittämiseen IPR-strategiansa pohjalta.

8 Tavoitteet

Strategiset tavoitteet on jaettu seuraaviin keskeisiin osa-alueisiin: osaaminen, oikeuksien tehokkuus ja selkeys, kilpailupolitiikka ja IPR-markkinoiden toimivuus sekä järjestelmän toiminnallinen ja taloudellinen tehokkuus.

8.1 Osaaminen

Tehdyt selvitykset ja kyselyt viittaavat merkittäviin puutteisiin IPR-osaamisessa. IPR-koulutuksen painoarvoa tulee lisätä. Tämä tarkoittaa sekä oikeudellista koulutusta että liiketoimintakäytäntöihin liittyvää osaamista. Sopimustoiminta on suurelta osin yritysten välistä, mutta myös esimerkiksi yritysten ja korkeakoulujen välinen tutkimusyhteistyö edellyttää sopimuksia aineettomien oikeuksien osalta.

Innovaatiot edellyttävät IP-oikeuksien osaamista myös puhuttaessa avoimeen innovointiin perustuvien strategioiden (open source, open innovation, open access) toiminnoista. IPR-järjestelmän ja eri suojamuotojen tunteminen ovat edellytys myös avointen järjestelmien käyttöönottamiselle. IPR-asioita ei tule tarkastella suppeasti ainoastaan joko taloudelliselta, oikeudelliselta tai tekniseltä kannalta. Tehokas hyväksikäyttö edellyttää kokonaisvaltaista tarkastelua. Suomessa on huomattavaa osaamisvajetta myös koskien menettelytapoja ja sopimustoimintaa liittyen työsuhteessa syntyneisiin IP-oikeuksiin.

IP-oikeuteen liittyvän koulutuksen tarpeellisuus on viime aikoina ollut korostettu esillä. Yritykset joutuvat edelleen pääosin kouluttamaan IP-oikeuden osaajat itse, koska se ei kuulu pakollisena opintokokonaisuutena mihinkään yliopistolliseen tai ammattikorkeakoulun tutkintoon. IP-oikeus on poikkitieteellistä ja sen opetus on tarpeellista niin tekniikan, talouden, luovien alojen kuin oikeustieteenkin yhteydessä.

Kansallisessa innovaatiostrategiassa on todettu, että erityinen haaste suomalaisen osaamisperustan kehittämisessä liittyy rakenteiden ja ohjauksen sirpaleisuuteen. Sama sirpaleisuus vaikeuttaa myös korkeatasoisen IPR-asioiden opetuksen ja tutkimuksen kehittämistä.

Koulutustarve voidaan ryhmitellä seuraavasti:

- 1 Peruskoulutus
 - a. Kaikille yhteinen peruskoulutus
 - B. Immateriaalioikeuden opintokokonaisuudet ja -koulutusohjelmat

- 2 Jatkokoulutus
 - a. Eri alojen tutkijoille suunnattu pakollinen immateriaalioikeuskurssi
 - b. Mahdollisuus keskittyä immateriaalioikeuden tutkimukseen
- 3 Täydennyskoulutus (myös pitkäkestoinen koulutus)
 - a. Immateriaalioikeuden asiantuntijoiksi pyrkivien ”peruskurssi”
 - b. Alalla toimivien osaamisen vahvistamiseen tähtäävä koulutus

Näiden lähinnä julkisen vallan toimintaan liittyvien koulutusten lisäksi tarvitaan luonnollisesti kaupallista seminaaritoimintaa.

Yhtenäinen näkemys koulutustarpeesta ja sen toteuttamisesta mahdollistaa tehokkaan ja yhtenäisen koulutuksen suunnittelun, jossa eri osiot mahdollisimman hyvin tukevat toisiaan. Näin voidaan myös parhaiten hyödyntää opetukseen käytettävissä olevia resursseja.

Oikeuksia hallinnoidaan lähtökohtaisesti sopimuksin. Sopimukset määrittelevät eri toimijoiden velvollisuudet, oikeudet ja vastuut. Myös yliopistojen tutkimustoiminnassa sopimusten merkitys korostuu varsinkin niissä projekteissa, joissa on mukana yliopistojen ulkopuolista rahoitusta. IP-oikeuksiin liittyviä erityispiirteitä ei osata ottaa huomioon sopimustoiminnassa. Lisäksi sopimustoiminta liittyy olennaisesti koko IP-oikeuksien hyödyntämisketjuun.

8.1.1 IPR-liiketoimintaan liittyvän koulutuksen lisääminen

Yrityksille on tärkeää hallita monipuolisesti erilaiset IPR-asiat. Erilaisten keinojen oikea ja tehokas käyttäminen edellyttää yrityksiltä monipuolista välineistöä. Liiketoiminnan erityispiirteistä riippuen edellytetään erilaisten suojautumisstrategioiden hallintaa eri tilanteissa. Myös henkilöstöhallintoon liittyviä välineitä, kuten työsopimuksiin otettavia ehtoja ja määräyksiä tai työsuhdetekijänoikeutta (ohjelmointiala), voidaan käyttää.

Liiketoiminnan suojaustarvetta esiintyy myös alueilla, joilla nimenomaista IPR-sääntelyä ei ole. Tällaisia alueita ovat esimerkiksi luottamuksellisen tiedon suojaan, nopean markkinaoperaation tai toiminnan omaleimaisuuteen liittyvät kysymykset, samoin kuin ne kysymykset joita koskettaa laki sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa. Esimerkiksi median ja informaatioteknologian aloilla on sopimuskäytäntöjä, jotka eivät sinänsä koske lakisääteisesti suojattuja oikeuksia, mutta sopimusjärjestelmä on tehokas alalla vallitsevan kulttuurin johdosta.

Näiden keinojen oikea soveltaminen edellyttää yrityksiltä monipuolista välineistöä. Voidaankin puhua liiketoiminnan suunnitteluun ja strategian muodostukseen

tarvittavasta liiketoiminnan uuslukutaidosta, jonka kautta yritys oppii jäsentämään oman osaamisensa ja yhteistyökumppaneiden ja kilpailijoiden osaamisen. Mahdollisuudet tasavertaiseen, hallittavaan yhteistyöhön paranevat, kun yrityksissä opitaan myös ”lukemaan” suojaamiskäytäntöjä ja suojaamismahdollisuuksia oman toimialan kansainvälisessä ympäristössä.

Koulutuksessa on kiinnitettävä huomioita edellä mainittuihin seikkoihin. IPR-asioiden ja niihin liittyvän sopimusosaamisen tulee olla osa kaikkea koulutusta, erityisesti juristi- ja ktm-koulutusta. Opetuksessa tulee mahdollisuuksien mukaan hyödyntää alalla toimivia käytännön toimijoita ja heidän kokemuksiaan käytännön toimintatavoista ja tavanomaisista sopimuksista.

Yritystoiminnan tarpeiden ohella IPR-asioita koskevaa ja erityisesti tekijänoikeudellista koulutusta tarvitaan monilla aloilla. Tehdyt selvitykset osoittavat, että nykyinen IPR-asioiden koulutustarjonta korkeakouluissa ja muissa oppilaitoksissa on varsin hajanaista. Myös yhtenäiset koulutustavoitteet puuttuvat. Koulutusjärjestelmään sisällytettävillä eri tasoilla IPR-asioita koskevilla opintojaksoilla voidaan saada aikaan laajaa tietämystä ja osaamista. Erityisen tärkeäksi kehittämisen osa-alueeksi on tunnistettu opettajankoulutus. Opettajien tietämys- ja osaamis pohjaa laajentamalla ja parantamalla voidaan vaikuttaa myös lasten ja nuorten tietämyksen tasoon ja asenteisiin.

8.1.2 IPR-sopimustoiminnan koulutus

Tehokkaassa IPR-neuvottelutoiminnassa on kysymys liiketoiminnan ja neuvottelukulttuurien ymmärtämisestä. Koulutuksessa tulee panostaa tämän osa-alueen kysymyksiin. Koulutuksessa tulee lisätä myös oikeustaloustieteellistä lähestymistapaa, jossa oikeudellisia ja taloudellisia ilmiöitä tarkastellaan rinnakkain.

Sopimuskieli on myös suomalaisyrityksissä yhä useammin ja suuremmissa yrityksissä lähes säännönmukaisesti englanti, sopimusoikeuden lingua franca. Termistö nojautuu vahvasti common law -oikeuskulttuuriin. Voidaan myös puhua kokonaan omasta oikeudellisesta alueestaan, joka on kansainvälinen sopiminen. IPR-koulutukseen, erityisesti juridiseen ja kaupalliseen koulutukseen on tuotava nykyistä enemmän kansainväliseen sopimusjärjestelmään ja myös anglo-amerikkalaiseen oikeusjärjestelmään liittyvää sopimusoikeudellisen käsitteistön ja sopimuskulttuurin opetusta.

Myös kilpailuoikeuden osaamisesta on pidettävä huolta; suuri osa IPR-sopimustoiminnasta liittyy kilpailuoikeudellisten sääntöjen soveltamiseen (lisensiointi, franchising, horisontaalinen yhteistyö).

8.1.3 IPR-informaatioon liittyvä koulutus

IPR-informaatiota ovat esimerkiksi PRH:n rekistereihin kertyvä julkinen tieto. Patentti-informaatio tuotekehityksen ja kilpailijatiedon tietolähteenä on vielä varsin tuntematon ja niukasti hyödynnetty. PRH:n vuonna 2005 tekemän selvityksen mukaan 85 % pk-yrityksistä ei hyödynnä patentti-informaatiota liiketoiminnassaan. Patenttitiedon lähde sisältää yli 60 miljoonaa yksityiskohtaista kuvausta teknisistä ratkaisuista kaikilta tekniikan alueilta kaikkialla maailmassa. Tämän resurssin käyttöä tulee koulutuksella tehostaa.

8.2 Oikeuksien tehokkuus ja selkeys

Oikeuksien on – ollakseen tehokkaita – oltava myös tehokkaasti täytäntöön pantavissa. Jotta tämä voisi toteutua, oikeuksien ja niiden rajoitusten on oltava selkeitä, oikeasuhteisia ja oikein kohdennettuja.

Suomi on jäänyt jälkeen sähköisen markkinan kehityksestä. Tämä johtuu monesta syystä, mutta myös omalta osaltaan siitä, että ei ole täysin selvää, mitkä toimenpiteet erityisesti tietoverkossa kuuluvat yksityisen toiminnan piiriin ja mitkä edellyttävät lupaa. Sähköisen markkinan kehitystä on selkiytettävä tehokkaalla neuvonnalla ja tiedottamisella.

Opetusministeriö on syksyllä 2008 käynnistänyt laajat toimialakeskustelut sen selvittämiseksi, miten laillista verkkokauppaa voitaisiin edistää ja laitonta toimintaa vähentää. Tavoitteena on mm. arvioida asiaan liittyviä oikeudellisia ja teknisiä kysymyksiä sekä selvittää tiedotuksen lisäämistä ja audiovisuaalisten sisältöjen liiketoimintamallien kehittämistä. Verkkokaupan kehityksen edesauttamiseksi lisätään yhteistyötä ja tiedottamista.

Teollis- ja tekijänoikeuslainsäädännössä ja käytännön toiminnassa on huomioitava käyttäjän – sekä yrityksen että loppukäyttäjän – asema. Samoin on kiinnitettävä huomiota yksinoikeuksien käytön mahdollisiin kysyntävaikutuksiin laite- ja palvelumarkkinoilla, sillä niistä riippuu myös tekijänoikeuden käytöstä saatavan tulon määrä. Käytettäessä massalicensiointijärjestelyjä kuten kollektiivilisenssiä tai sopimuslisenssiä, tulee käyttäjällä olla selkeä tieto siitä, mihin käyttöön lisenssi oikeuttaa ja millä ehdoin. Hyvitysmaksujärjestelmän osalta yksittäisellä kuluttajalla tulee olla tieto siitä, mitä ja millaisin ehdoin yksityiseen käyttöön saa kopioida.

Patenttien laatu on keskeisessä asemassa tarkasteltaessa oikeuksien tehokkuutta. Patentit, joiden keksinnöllisyys on kyseenalainen, eivät välttämättä edistä innovaatiotoimintaa vaan voivat toimia sitä vastaan. Yrityksillä itsellään on tässä keskeinen vastuu, mutta myös patenttiviranomaisten toimintaan tulee tältä osin kiin-

nittää huomiota. Samoin tavaramerkkien ja mallien osalta on keskeistä, että rekisteröidyt oikeudet perustuvat rekisteriviranomaisen tekemään tutkimukseen.

Tuomioistuinkäsittelyn korkeaan laatuun ja nopeuteen on kiinnitettävä huomiota. Erityisen tärkeäksi nousee IPR-asioihin keskittyvän tuomioistuimen resurssien lisääminen asiantuntemuksen turvaamiseksi.

Tuomioistuinkäsittelyn rinnalla on oltava toimivia, refleksiivisiä ja suositusluonteisia riidanratkaisumenettelyjä, jotka helpottavat osapuolia tunnistamaan riidan luonteen ja intressin suuruuden. Myös sitovia riidanratkaisumenetelmiä tulee kehittää. Sopimustoimintaa normaalisti edistää osapuolten tietoisuus siitä, että mahdollinen sopimuserimielisyys voidaan tehokkaasti ratkaista ulkopuolisen riidanratkaisuelimen toimesta.

Oikeuksien tehokkuuteen liittyy myös olennaisena osana oikeuksien siirtymisen tehokkuus. IPR-järjestelmää tulee kehittää niin, että oikeudellinen epävarmuus IP-oikeuksien siirtotilanteissa vähenee. Tekijänoikeustoimikunta on syksyllä 2008 aloittanut tässä tarkoituksessa tekijänoikeuslain 3 luvun uudistamisen.

8.2.1 IPR:iä koskevan taloudellisen informaation parantaminen

Sijoittajien ja rahoittajien kannalta on keskeistä, että yrityksen toiminnasta IPR-alueella annetaan riittävä taloudellinen informaatio. Tämä koskee numeroin ilmaistavia indikaattoreita (esim. patenttien määrä) samoin kuin sanallista kuvausta yhtiön IPR-toiminnasta ja -strategiasta.

Myös IPR-järjestelmän toimivuutta yleisesti kuvaavien indikaattoreiden kehittäminen parantaa järjestelmän arviointimahdollisuuksia. Yhtenäisen kansainvälisen metodin kehittäminen mahdollistaa eri maiden järjestelmien vertailun. Tekijänoikeusjärjestelmän toimivuuden indikaattoreiden kehitystyö on käynnissä.

8.3 Kilpailupolitiikka ja IPR-markkinoiden toimivuus

8.3.1 Kilpailupolitiikka ja IPR

Kilpailuoikeuden ja immateriaalioikeuden lähtökohdat eivät ole toistensa kanssa ristiriidassa vaan ne ovat viime kädessä toisiaan täydentäviä. Molemmat tähtäävät

markkinoiden tehokkaan toiminnan varmistamiseen ja innovaatioiden tehokkaaseen hyödyntämiseen.

Immateriaalioikeuksien (teollisoikeudet, tekijänoikeus ja lähioikeudet) merkityksen kasvu kansainvälisessä taloudessa ja vaihdannassa on samalla korostanut aktiivisen kilpailupolitiikan merkitystä. Suomelle, jonka kilpailukyky ja kansallinen hyvinvointi riippuvat ratkaisevalla tavalla kyvystä tuottaa uusia innovaatioita ja hyödyntää niitä maksimaalisella tavalla, avoimien ja hyvin toimivien kansallisten ja kansainvälisten markkinoiden merkitys on erityisen suuri. Tämä koskee myös esimerkiksi mahdollisuutta jakaa yritysten kesken tuotekehityksessä tarvittavaa tietoa.

Nämä seikat on otettava huomioon sekä kansallisessa kilpailupolitiikassa että muovattaessa Suomen EU-politiikan linjauksia.

Vuoteen 2015 mennessä keskeiset immateriaalioikeuksien käyttöä koskevat ryhmäpoikkeusasetukset (erikoistumissopimukset, T&K-yhteistyö ja teknologian siirto) tulevat arvioitaviksi uudelleen. Tässä yhteydessä on pyrittävä varmistamaan, että säännöksissä otetaan huomioon teknologian nopea kehitys, kansainvälisen kaupan muotojen murros ja eurooppalaisen elinkeinoelämän lisääntyvä tarve varmistaa globaali kilpailukykyensä lisääntyvät T&K-yhteistyön avulla.

8.3.2 Patentti-informaation käyttö

PRH teki yhteistyössä VTT:n kanssa vuonna 2007 tutkimuksen markkina- ja patentti-informaation hankkimisesta, käytöstä, hyödyntämisestä ja niiden vaikutuksista erityisesti PKT-yritysten toiminnassa. Raportin mukaan 33,2 % patenttihakemuksista jäi hyväksymättä siksi, että patenttihakemus oli tehty jo julkaistulle keksinnölle eli tehty keksintötyö oli päällekkäistä aiemman kanssa. Päällekkäinen keksintötyö olisi voitu välttää hankkimalla saatavilla olevaa patentti-informaatiota.

Hyödyntämällä patentti-informaatiota kehityshankkeen alkuvaiheessa on mahdollista saada parempilaatuisia ratkaisuja ja toisaalta varmistaa mahdollisimman vahva patenttisuoja. T&K-toiminnassa tarvittavien tietojen hankinta, käyttö ja hyödyntäminen käyttämällä näitä koskevia informaatiopalveluja voi vähentää päällekkäistä T&K-toimintaa ja tehostaa koko innovaatiojärjestelmän toimintaa.

8.3.3 Julkisesti tuotetun tiedon käytettävyyys

Valtiovallan tulee parantaa julkisin varoin tuotetun tiedon ja sisältöjen saatavuutta ja käytettävyyttä siten, että yritykset voisivat hyödyntää erilaisissa viranomaisteh-

tävissä ja tutkimuksessa kertyvää tietoa liiketoiminnan kehittämistä edistävin ehdoin. Tällaista tietoa kerätään ja tuotetaan suuria määriä valtion laitoksissa ja muissa julkisen sääntelyn piirissä olevia organisaatioissa, esimerkiksi Patentti- ja rekisterihallituksessa, Ilmatieteen laitoksessa, Tilastokeskuksessa ja erilaisissa verotuksen organisaatioissa.

Tutkimustiedon julkisuutta ja hyödynnettävyyttä edistetään. Selkeytetään korkeakouluissa syntyvien aineistojen hyödynnettävyyden ehtoja.

8.3.4 Julkiset arkistot ja museoiden arkistot

Erilaisiin julkisiin arkistoihin on niiden toiminnan aikana kertynyt usein valtavia aineistokokonaisuuksia, joiden hyödyntäminen olisi tarpeellista suomalaisen kulttuuriperinnön säilymisen ja kulttuurin kehittymisen kannalta. Arkistoaineistojen käyttämiseen liittyviin tekijänoikeuskysymyksiin, erityisesti nk. orpoihin teoksiin ja niiden kriteereihin tulee kiinnittää erityistä huomiota.

8.4 Järjestelmän toiminnallinen ja taloudellinen tehokkuus

8.4.1 IPR-hallinnon tehokkuus

IPR-kenttä on hajautettu valtionhallinnossa useiden ministeriöiden alueelle. Teollisoikeusasioita hallinnoidaan työ- ja elinkeinoministeriössä ja tekijänoikeusasioita opetusministeriössä. Teollis- ja tekijänoikeusasioita käsitellään myös muissa ministeriöissä (liikenne- ja viestintäministeriö, oikeusministeriö, maa- ja metsätalousministeriö, ulkoasiainministeriö, ympäristöministeriö, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö), kun niihin liittyvät kysymykset sivuavat ministeriön toimialaa.

Yleisellä tasolla, ottaen erityisesti huomioon Suomen pienuuden globaalissa mitakaavassa, tarve koordinoida järjestelmän toimintaa on ilmeinen. Tämä on tärkeää kansallisesti johdonmukaisen IPR-strategian toteuttamisen ja myös innovaatiopolitiikan yleisempien tavoitteiden läpiviennin kannalta. Koordinaatio ja poliittinen tahdonmuodostus tapahtuu korkealla tasolla. Eri ministeriöiden IPR-yksiköt ja näistä asioista vastaavat virkamiehet toimivat tehokkaana ja verkottuneena ”virtuaaliorganisaationa”. Yksiköiden tulee toimia yhtenäisen IPR-strategian pohjalta. Ei voida ajatella, että Suomesta lähtee esimerkiksi EU:n toimielimiin erilaisia viestejä.

Kansallinen tutkiva viranomainen eli Suomessa Patentti- ja rekisterihallitus, on olennainen osa IPR-järjestelmän infrastruktuuria. Suomalaisen elinkeinoelämän, erityisesti PK-yritysten kannalta on tärkeää, että viraston asiantuntijapalvelut ovat saatavissa omalla kielellä. Virasto toimii tällä hetkellä nettobudjetoinnilla eli se kerää tarjoamistaan palveluista toiminnassaan tarvittavat varat. PCT-viranomaisena PRH:lta edellytetään 100 tukijan voimavaraa. Viraston palvelutason säilyttäminen korkeatasoisena edellyttää, että eurooppalaista patentti-, tavaramerkki- ja mallioikeusjärjestelmää kehitettäessä kansallisten virastojen asema turvataan.

Toimivaan infrastruktuuriin kuuluvat myös korkeatasoiset asiantuntijapalvelut, joita antavat sekä asianajajat että patentti- ja tavaramerkkiasiamiehet. Asiantuntevan palvelun säilyminen mahdollisimman lähellä toimijoita on ensiarvoisen tärkeää.

8.4.2 Rahoitus sekä julkisin varoin tapahtuva neuvonta ja avustaminen

Erityisesti PK-yritysten samoin kuin mikroyritysten osalta IPR-kentän osaamattomuus voi helposti johtaa koko tuotteen tai tuote-aihion menettämiseen. Tästä syystä julkista tukea (Tekes) tulee voida kanavoida myös IPR-asiantuntijapalveluiden kehittämiseen. Rahoitusta haettaessa tulee tuoda esiin tarve yrityksen aseman hahmottamiseen IPR-oikeuksien osalta.

IPR-kentällä suoranaaisessa tai välillisessä neuvontaroolissa ja esimerkiksi patentinhakua avustamassa toimivat muun toimintansa ohessa seuraavat julkisin varoin rahoitetut tai muutoin julkisen vallan alaisina olevat tahot:

- *Keksintösäätiö*: yksityinen säätiö, pääosa rahoituksesta TEM
- *TE-keskukset*: TEM, MMM, STM ohjaus
- *Patentti- ja rekisterihallitus*

Opetusministeriössä toimiva tekijänoikeusneuvosto antaa lausuntoja tekijänoikeuslain soveltamisesta. Lisäksi tekijänoikeuden laaja järjestökenttä harjoittaa neuvontaa ja koulutusta oman toimialansa puitteissa. Korkeakouluissa harjoitetaan laajamittaista IPR-neuvontaa.

Neuvonnan osalta on järjestettävä tehokas koordinaatio ja huolehdittava että järjestelmä osat tukevat toisiaan ja ovat asianmukaisesti verkottuneita. Asiakkaan tulisi voida saada koko IPR-aluetta koskeva neuvonta yhdestä pisteestä. Kanavissa on varmistettava osaamisen kehittyminen kohdassa 8.1 esitetyillä alueilla.

Julkinen valta tukee myös suurta määrää erilaisia yritystoiminnan kehittämisen rahoituskanavia. On huolehdittava, että nämä toimivat myös IPR-kysymyksissä yh-

denmukaisesti toisiaan tukien ja että ne ovat asianmukaisella tavalla verkottuneet. Tämä koskee erityisesti PK- mutta myös mikroyrityksille ja yksittäisille keksijöille tarjottavaa neuvontaa ja palveluita. Näitä ovat:

- *Finnfund*: valtioenemmistöinen osakeyhtiö
- *Finnvera Oy*: Valtion kokonaan omistama osakeyhtiö
- *Finpro ry*: suomalaisten yritysten perustama rekisteröity yhdistys
- *PKT-säätiö*: taustalla EK, TEM, Finnvera Oyj, Finpro, Suomen Yrittäjät ja Tekes
- *Sitra*: itsenäinen julkisoikeudellinen rahasto Eduskunnan valvonnassa
- *Suomen Teollisuussijoitus Oy*: valtion pääomasijoitusyhtiö
- *Tekes*: organisaatio, jonka avulla valtio sijoittaa suomalaisen teknologian ja innovaatioiden kehittämiseen, rahoitus valtion budjetista (TEM)

Rahoitettaessa IPR-neuvontapalveluita tulee huomioida tarve kehittää myös yksityiseen liiketoimintaan pohjautuvia toimintamalleja.

8.4.3 Julkisen ja yksityisen innovaatio- ja tutkimusyhteistyön tehokkuus

Monilla aloilla Suomen etulyöntiasema innovaatioiden tuottajana ja käyttöönottajana edellyttää saumatonta yhteistyötä julkisen ja yksityisen sektorin välillä. Julkisella sektorilla yhteistyökumppaneita ovat erityisesti korkeakoulut (yliopistot, ammattikorkeakoulut) ja tutkimuslaitokset (VTT, alueelliset tutkimus- ja tuotekehityskeskukset). Yhteistyöllä pyritään hyödyntämään mahdollisimman tehokkaasti maamme henkistä pääomaa, tietovarantoja ja tutkimusinfrastruktuuria. Tällaisen tutkimustoiminnan tulosten hyödyntämistä sekä IP-oikeuksien käytön tehokkuutta edistäviä ehtoja tulisi noudattaa kaikissa julkisissa rahoituspäätöksissä.

Lainsäädännölliset ja rakenteelliset esteet innovaatioiden tehokkaalle syntymiselle ja hyödyntämiselle tulee poistaa ja varmistaa, että tutkimukseen ja opetukseen liittyviä IPR-rajoitussäännöksiä sovelletaan myös sopimustutkimuksessa. Myös julkisen sektorin rahoittajatahojen IPR-osaamiseen on panostettava jatkossa.

9 Suomen tavoitteet kansainvälisen ja EU:n IPR-politiikan osalta

Globaalissa toimintaympäristössä eri maiden IPR-lainsäädäntöjen tulee olla yhteentoimivia. Tämä yhteentoimivuus saavutetaan kansainvälisillä sopimuksilla. Euroopan unionin lainsäädäntö harmonisoi edelleen Euroopan talousalueeseen kuuluvien maiden IPR-lakeja.

Suomen tulee valvoa tiukasti kansallista etuaan Euroopan unionissa ja kansainvälisessä sopimusjärjestelmässä. On tavoiteltava yleisesti koko yhteiskuntaa hyödyttäviä ratkaisuja. On myös oltava valmis ajamaan muutoksia, kun yhteiskunnallisen, taloudellisen ja teknisen kehityksen arviointi osoittaa muutosten tarpeen.

Ohjausryhmän raportin alussa (luku 2) mainitut megatrendit (globalisaatio, digitalisoituminen ja konvergenssi, IPR-järjestelmän politisoituminen ja ekspansio) tulisi entistä paremmin ottaa huomioon EU:n IPR-asioiden valmistelussa ja koordinaatiossa. EU:n valmistellessa lainsäädäntöä tai muita toimenpiteitä tulisi ottaa huomioon IPR:ien taloudellinen merkitys ja konvergenssi.

Euroopan unionin tulee nopeasti ja voimakkaasti panostaa korkeatasoisen oikeudellisen-taloudellisen tutkimuksen lisäämiseen IPR-alueella. Erityisen suositeltavaa olisi, että tutkimukset toteutettaisiin yhdessä OECD:n kanssa. Tutkimuksilla voitaisiin parantaa erilaisten hankkeiden vaikutusarviointia ja arviointien asianmukaista huomioon ottamista EU:n lainsäädäntötyössä.

EU:n olisi otettava selkeämpi rooli kansainvälisissä harmonisointineuvotteluissa, sillä laajempi harmonisointi (esim. patenttien osalta) hyödyttäisi erityisesti pienempiä jäsenmaita. Kahden- ja monenvälisiä kauppasopimuksia neuvotellessaan komission tulisi pyrkiä varmistamaan yhdenmukaisuus EY-lainsäädännön kanssa ja toisaalta, kun kyse on puhtaasti jäsenmaiden toimivallasta, noudattamaan erityistä varovaisuutta neuvotteluesityksiä annettaessa (esim. hyödyllisyysmallit).

Komissio on antanut kesällä 2008 tiedonannon IPR-strategiasta. Komission strategia koskee vain teollisoikeuksia. Toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten ja erityisesti em. konvergenssikehityksen vuoksi IPR-strategiaan tulisi liittää myös tekijänoikeudet.

Komission tiedonannossa on tunnistettu keskeiset pk-sektorin kohtaamat haasteet IPR-toimintaympäristössä. Tätä lähestymisunutta on syytä painottaa jatkotyössä. Tiedonannossa mainittujen selvitysten tekemiseen pitäisi ryhtyä välittömästi ja

selvitysten johtopäätöksistä tulee myöhemmin käydä perusteellinen keskustelu ennen kuin ryhdytään jatkotoimenpiteisiin. Selvityksissä tulee olla selkeä taoudellinen ja myös kilpailuoikeudellinen lähestymiskulma.

Komissio on käynnistämässä selvitystä eurooppalaisen tavaramerkkijärjestelmän toimivuudesta. Selvityksessä on huomioitava myös kansallisten tavaramerkkivirastojen työn tärkeys.

Yhteisöpatenttineuvottelut ovat olleet käynnissä vuosikausia. Tästä huolimatta perusteellisia vaikutusarviointeja ei ole tehty. Vaikutusarviointi on välttämätön hankkeen päätöksenteon pohjaksi, sillä yhteisöpatentilla olisi toteutuessaan huomattavia vaikutuksia yrityksille, Euroopan patenttinvirastolle ja kansallisille patenttinviranomaisille ja sitä kautta mahdollisesti koko toimintakentälle.

Patenttilitigaatiojärjestelmän kehittämistä on jatkettava. Neuvotteluissa pitäisi pyrkiä ratkaisuun mahdollisimman pian riippumatta yhteisöpatentista. Järjestelmän ehdoton edellytys on oikeusvarmuus ja kustannustehokkuus.

Suomi on perinteisesti korostanut kansainvälisen IP-sopimusjärjestelmän merkitystä. Suomi on myös aktiivisilla toimillaan edistänyt sopimusjärjestelmän kehittämistä esimerkiksi vuoden 1996 WIPO-sopimusten valmistelun ja neuvottelujen yhteydessä sekä muussa kansainvälisessä asiantuntijatyöskentelyssä. Suomen edun mukaista on edelleenkin pyrkiä aktiivisesti toimimaan kansainvälisen sopimusjärjestelmän ylläpitämisessä ja kehittämisessä.

Suomen edun mukaista on kiinnittää huomiota myös kehitysmaiden ja vähemmän kehittyneiden maiden kansainväliseen keskusteluun tuomiin uusiin asiakokonaisuuksiin ja kysymyksiin sekä näiden maiden intresseihin. Suomen tulisi pyrkiä vaikuttamaan esimerkiksi siihen, että ns. digitaalinen kuilu maiden välillä kaventuisi. IPR-kysymyksiin tulee kiinnittää huomiota myös käsiteltäessä muiden politiikka-alueiden kansainvälisiä kysymyksiä ja huolehtia siitä, että linjaukset ovat sopusoinnussa IPR-strategian kanssa.

Besöksadress Postadress
 Alexandersgatan 4 PB 32
 00170 HELSINGFORS 00023 STATSRÅDET
 Telefon 010 606 600
 Telefax (09) 1606 2166

Publikationsseriens namn och nummer

Arbets- och näringsministeriets publikationer
 Koncernen 37/2008

Författare (i fråga om organ: namn, ordförande, sekreterare) Styrgruppen för en IPR-strategi Raimo Luoma, ordförande Mikko Huuskonen, generalsekreterare		Publiceringstid December 2008
		Uppdragsgivare Arbets- och näringsministeriet
		Organets tillsättningsdatum 2.11.2007
Titel Att göra mer effektivt bruk av IPR – Underlag för en immaterialrättslig strategi		
Referat Skapande arbete resulterar i uppkomsten av en immateriell rättighet som ger skaparen eller uppfinnaren bestämmanderätten över resultatet. Dessa s.k. IPR-rättigheter (Intellectual Property Rights) används i stor utsträckning inom den ekonomiska verksamheten. De viktigaste av dem är patent, upphovsrätt, varumärke, mönsterrätt, nyttighetsmodell och domännamn I regeringsprogrammet från år 2007 beslutades om utarbetandet av en IP-strategi för utvecklande av IP-politiken särskilt ur de små och medelstora företagens synvinkel. Arbets- och näringsministeriet har i samarbete med undervisningsministeriet haft huvudansvaret för detta arbete. Till stöd för arbetet tillsattes en styrgrupp vars mandatperiod sträckte sig från slutet av år 2007 till utgången av september 2008. Arbetsgruppen sammanträdde nio gånger. Arbetsgruppen hörde ett stort antal sakkunniga. I anslutning till arbetet gjorde IPR University Center en grundläggande utredning om IPR-sektorn. Dessutom genomfördes två enkätundersökningar som var riktade till företagen och en djuplodande intervju med 25 finska företag. Den projektgrupp som svarade för samordningen av arbetsgruppens arbete besökte EU och OECD. Följande fyra betydande förändringskrafter påverkar IPR-sektorn: globalisering, digitalisering, politisering och IPR-sektorns expansion. Styrgruppen definierade de viktigaste åtgärdsområdena enligt följande: kompetens, rättigheternas effektivitet och klarhet, konkurrenspolitiken och IPR-marknadens funktionalitet samt systemets funktionella och ekonomiska effektivitet. Dessutom diskuterades Finlands EU-mål. Enligt den vision som presenaras i rapporten har Finland år 2015 en IPR-miljö som på ett effektivt sätt stöder innovationsverksamheten och det skapande arbetet. Rapporten har utarbetats som tjänsteuppdrag. I den har samlats sådana viktiga frågor och element inom IPR-området som varit uppe till diskussion i styrgruppen i syfte att skapa en preliminär helhetssyn på saken. De enskilda medlemmarna i styrgruppen ansvarar inte för detaljerna i rapporten. Kontaktperson vid arbets- och näringsministeriet: Avdelning för arbetslivs- och marknadsfrågor/ Mikko Huuskonen, tfn 010 606 3732		
Nyckelord IPR, immaterialrätt, upphovsrätt, patent, varumärke, nyttighetsmodell, mönsterrätt		
ISSN 1797-3554		ISBN 978-952-227-127-3
Sidoantal 49	Språk finska	Pris 13 €
Utgivare Arbets- och näringsministeriet		Förlag Edita Publishing Ab

Aleksanterinkatu 4
FIN-00170 Helsinki
FINLAND

P.O. Box 32
FIN-00023 GOVERNMENT
Helsinki FINLAND

Tel. +358 10 606 000
Telefax +358 9 1606 2166

Series title and number of the publication

Publications of the Ministry of Employment and the Economy
Concern 37/2008

Authors IPR strategy steering group Raimo Luoma, Chairman Mikko Huuskonen, Secretary General		Date December 2008
		Commissioned by Ministry of Employment and the Economy
		Date of appointment 2 November 2007
Title The efficient use of IPR – Constituents of the intellectual property rights strategy		
Abstract Creative work results in the creation of immaterial rights, granting the author or inventor control over the results of the work. These rights, known as IPR rights, are extensively utilised in economic activity. The most important such rights are patents, copyrights, trademarks, copyrights of design, utility models and domain names. The Government Programme of 2007 decided that an IPR strategy should be drawn up in order to develop this field, particularly from the viewpoint of SMEs. The Ministry of Employment and the Economy, in cooperation with the Ministry of Education, has borne principal responsibility for this. A steering group, appointed to support the work, was active from late 2007 until the end of September 2008, convening nine times. This steering group consulted a fairly large number of experts, and in connection with the work, the IPR University Center prepared a basic report on the IPR sector. Furthermore, two enterprise surveys were conducted alongside an in-depth interview with 25 Finnish enterprises. The project group that coordinated the working group's work visited the EU and OECD. Four major dynamics influence the IPR sector: globalisation, digitalisation, politicisation and the expansion of the IPR sector. The steering group defined the focal areas of action as follows: expertise, the efficiency and clarity of rights, competition policy and the functionality of the IPR markets, and the functional and economic efficiency of the system. In addition, Finland's EU objectives were discussed. According to the report's vision, in 2015 Finland will have an IPR operating environment that efficiently supports innovation activity and creative work. The report, prepared by civil servants, contains a summary of the key issues and elements of the IPR sector handled by the steering group, for the purpose of forming a preliminary overview of the matter. Individual steering group members are not responsible for the details of the report. Contact person at the Ministry of Employment and the Economy: Workinglife and markets department/ Mikko Huuskonen, tel. +358 10 606 3732		
Key words IPR, immaterial right, copyright, patent, trade mark, utility model, copyright of design		
ISSN 1797-3554		ISBN 978-952-227-127-3
Pages 49	Language Finnish	Price € 13
Published by Ministry of Employment and the Economy		Sold by Edita Publishing Ltd

IPR tehokkaaseen käyttöön! - Aineksia teollis- ja tekijänoikeuksien strategiaan

Luovan työn tuloksena syntyy aineeton oikeus, joka antaa tekijälle tai keksijälle määräysvallan työn tulokseen. Näitä oikeuksia eli IPR-oikeuksia käytetään laajasti taloudellisessa toiminnassa. Tärkeimpiä näistä ovat patentti, tekijänoikeus, tavaramerkki, mallioikeus, hyödyllisyysmalli ja verkkotunnukset.

Hallitusohjelmassa 2007 päätettiin IPR-strategian laatimisesta alan kehittämiseksi erityisesti PK-yritysten näkökulmasta. Päävastuu on ollut työ- ja elinkeinoministeriöllä yhteistyössä opetusministeriön kanssa. Tämä raportti on IPR-alueen taustoja kartoittava yhteenveto. Työtä tukemaan asetettiin ohjausryhmä, joka työskenteli vuoden 2007 loppupuolelta syyskuun loppuun 2008.

IPR-alueeseen vaikuttaa neljä merkittävää muutosvoimaa: globalisaatio, digitalisoituminen, politisoituminen ja IPR-alan ekspansio. Ohjausryhmän myötävaikutuksella määriteltiin tärkeimmät toimenpidealueet seuraavasti: osaaminen, oikeuksien tehokkuus ja selkeys, kilpailupolitiikka ja IPR-markkinoiden toimivuus, järjestelmän toiminnallinen ja taloudellinen tehokkuus. Lisäksi keskusteltiin Suomen EU-tavoitteista.

Raportin vision mukaan Suomessa on vuonna 2015 innovaatiotoimintaa ja luovaa työtä tehokkaasti tukeva IPR-toimintaympäristö.

Edita Publishing Oy
PL 800, 00043 Editä
Vaihde 020 450 00

Edita asiakaspalvelu
Puhelin 020 450 05
Faksi 020 450 2380

Edita-kirjakauppa Helsingissä
Kustantajien Kirjekulma
Sanomatalo, Elielinaukio 1
Puhelin 020 450 2566

Painettu
ISSN 1797-3554
ISBN 978-952-227-127-3

Verkkopainatus
ISSN 1797-3562
ISBN 978-952-227-128-0

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY